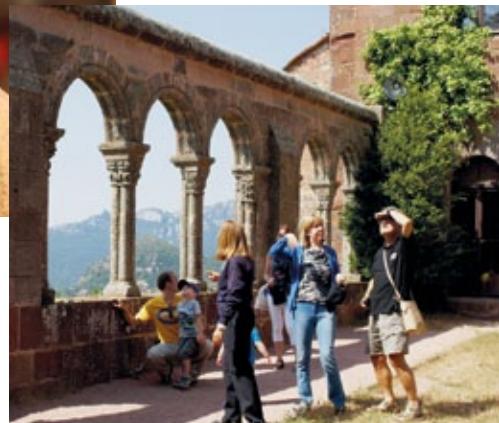

RUTES DEL Romànic

RUTES DEL
Romànic

Sumari

- 6 - **Catalunya, país de romànic**
- 8 - **El primer art europeu**
- 9 - **Evolució i característiques**
- 10 - **Unes propostes de recorregut**
- 12 - **Ruta 1**
 - De la Seu d'Urgell a la Pobla de Claramunt per la vall del Segre, els altiplans segarrencs i l'Anoia
- 20 - **Ruta 2**
 - De la Val d'Aran a Lleida pel Pallars i la Ribagorça
- 32 - **Ruta 3**
 - Del Penedès a la Catalunya Nova amb la ruta cistercenca i dels ordes militars
- 38 - **Ruta 4**
 - De la Cerdanya a les portes de Barcelona per les valls del Llobregat i del Cardener
- 48 - **Ruta 5**
 - Dels Pirineus a Barcelona pel Ripollès, Osona i el Vallès
- 58 - **Ruta 6**
 - De l'Empordà i la Garrotxa a la Selva per Girona
- 69 - **L'art romànic als museus**
- 73 - **Mapa de les Rutes del Romànic**
- 77 - **Informació turística**

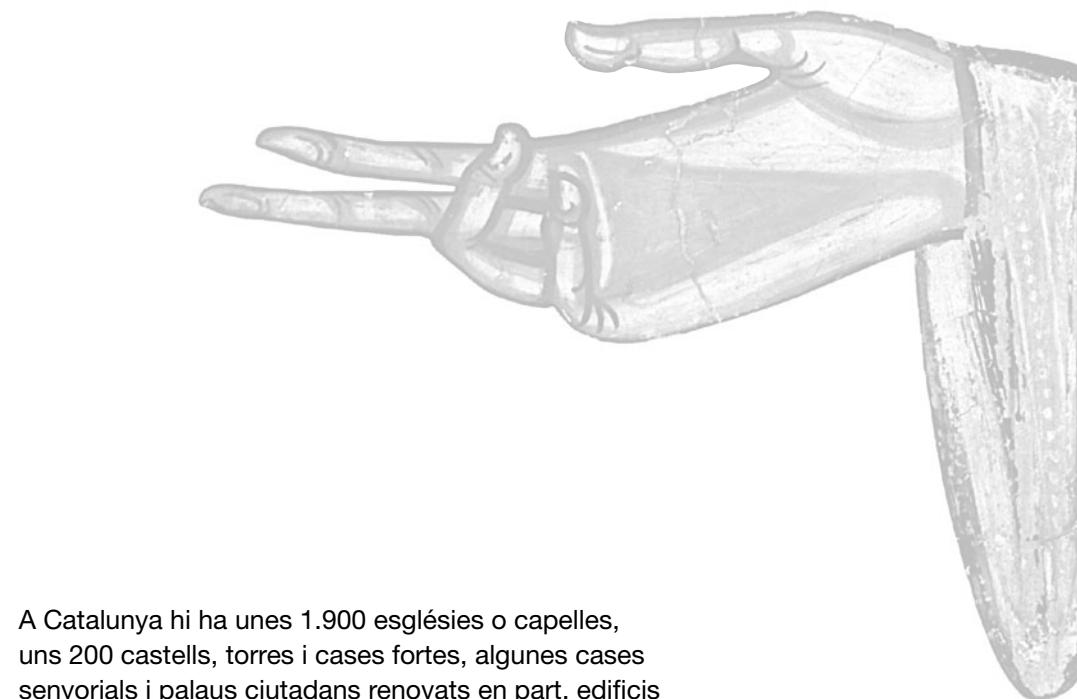
Catalunya, país de romànic

Catalunya ha estat i és un país obert als corrents artístics que s'han succeït a Europa. Potser un dels més intensament assimilats ha estat el romànic, sorgit en el moment de formació de la Catalunya històrica, en ple auge del feudalisme.

A l'època del naixement i expansió de l'art romànic, els comtes del Casal de Barcelona eren reconeguts com a sobirans per la resta dels comtes catalans. Aquesta unitat del país coincidia amb el trencament de fet de tot vassallatge amb la corona francesa, hereva dels darrers carolingis, i amb l'expedició a Còrdova (1010), que allunyà definitivament el perill d'invasió andalusina i posà sota la protecció dels comtes catalans els petits regnes de taifes musulmans nascuts del desmembrament del califat. Era un moment favorable i d'eufòria, en el qual s'affirmaven les grans famílies vescomtals i senyoriais i s'organitzava jeràrquicament la societat feudal, al mateix temps que començava a circular el dinar d'or i es produïa una forta expansió demogràfica.

Tot això s'esdevenia a la Catalunya Vella, al nord del camí tradicional vers l'Aragó per l'Anoia, la Segarra i l'Urgell, línia que fou després travessada fins a completar-se la conquesta catalana (1148-53) de tota la Catalunya Nova. Aquest desfasament cronològic explica la gran densitat d'edificacions romàniques als Pirineus i als Prepirineus, que va decreixent vers els altiplans de la Depressió Central, i que a les comarques més meridionals les manifestacions del romànic tinguin sovint un caràcter gairebé testimonial i siguin ja d'un romànic molt tardà.

A Catalunya hi ha unes 1.900 esglésies o capelles, uns 200 castells, torres i cases fortes, algunes cases senyoriais i palaus ciutadans renovats en part, edificis singulars com el dels banys de Girona, ponts, molins i altres peces menors, que tenen elements romànics.

A aquest conjunt arquitectònic cal afegir les pintures murals, els frontals, les escultures, els manuscrits il·lustrats i altres objectes, que es conserven bé a les mateixes esglésies per a les quals foren creats, bé als grans museus de Barcelona, Vic, Solsona, Girona, la Seu d'Urgell i Lleida. No tot el que ha pervingut d'aquesta època té el mateix valor ni el mateix interès. Del gran monestir a la simple esglésiola rural hi ha la mateixa diferència que d'un castell o palau a una masoveria. Alguns d'aquests petits edificis tenen valor sobretot com a testimoni històric i element integrat en el paisatge. Però, sens dubte, el patrimoni romànic català constitueix en el seu conjunt un dels més rics i bells d'Europa.

El primer art europeu

L'art romànic és la primera gran manifestació artística comuna a tot l'occident d'Europa des de la caiguda de l'imperi romà. Sorgí a la fi del primer mil·lenni, coetani de la desintegració de l'imperi carolingi i de la formació consegüent de les nacionalitats europees, i ben aviat es va estendre amb força des de Dalmàcia a les illes britàniques, des del nord de Germània a la frontera cristiana amb Al-Àndalus, sota l'impuls de les conquestes, dels ordes religiosos i dels pelegrinatges.

Síntesi de la tradició constructora precedent i dels tempteigs i experiències fets en les èpoques carolíngia i de l'inici del sacre imperi romà germànic, és un art original i valent que es manté viu fins entrat el s. xiii. El romànic és un art sòlid i mesurat que impregna totes les construccions de l'època (esglésies i monestirs, castells, casals, ponts) i que donà també fruits esplèndids en els camps de la pintura, l'escultura, l'orfebreria, els brodats, la miniatura i el mobiliari.

GIRONA. SANT PERE DE GALLIGANTS

A més, el «món del romànic» enllaça íntimament amb els primers assaigs de poesia popular, el naixement del pensament filosòfic i teològic occidental, l'especulació i els estudis jurídics i amb la formació i consolidació de les llengües romàniques nascudes de la descomposició del baix llatí.

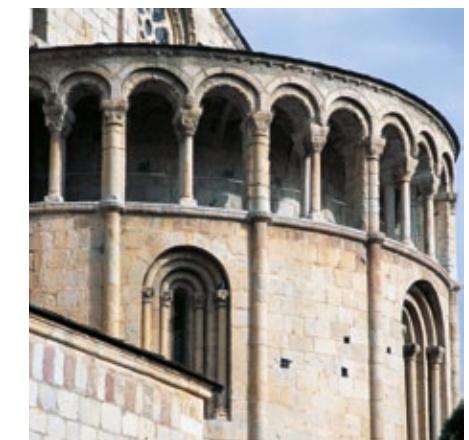
L'art romànic fou definit amb aquest nom el 1818 per l'arqueòleg francès Charles de Gerville, encara que no va ser objecte d'estudis sistemàtics fins a la fi del s. xix. A Catalunya, Josep Puig i Cadafalch i el seu equip donaren, en 1909-1918, la primera síntesi, en bona part encara vàlida, del romànic català.

Evolució i característiques

Després dels assaigs fets al llarg del s. x per construir esglésies de pedra i calç i de cobrir amb volta la part noble dels edificis (preromànic), es produí la irrupció per tot Europa d'equips de mestres d'obres llombards, o influïts per aquests, que comportà l'aparició del primer romànic, amb construccions de més envergadura, però encara severes i funcionals, de grans masses pètries (pel pes de les voltes de canó), decorades amb arcuacions cegues i lesenes als absis semicirculars i murs, amb naus dividides per pilastres unides pels característics arcs de mig punt, aplicats també a portes i finestres.

Des de la fi del s. xi i al llarg del xii es formaren escoles de picapedrers (provencials, rossellonesos, tolosans, alvernesos, etc.) que integraren als edificis i claustres l'escultura (amb temes inspirats en els teixits orientals, miniatures de les bíblies, bestiaris o escenes quotidianes) al mateix temps que l'arquitectura es feia més complexa i s'utilitzaven carreus tallats finament (segon romànic o romànic ple). Així, encara que persisteixen les petites esglésies rurals, apareixen els grans edificis religiosos monumentals amb claustres bellament esculpits, deambulatori, cimbori i esvelts campanars, portades amb arquivoltes, timpans i columnes amb rics capitells.

Es crearen escoles locals ben definides i corrents més ampul·losos o més austers segons la influència exterior rebuda, seguits d'altres que enllacen amb el primer gòtic o art francès. Al pas del segle xii al xiii va irradiar amb força a Catalunya l'arquitectura cistercenca i dels ordes militars. Hi hagué encara, al s. xiii, una darrera florida en l'anomenada escola lleidatana, centrada en la catedral de Lleida, de gran influx a les terres de ponent i que incorporà decoració d'influència tolosana.

LA SEU D'URGELL. SANTA MARIA

SANT PERE DE RODES

Unes propostes de recorregut

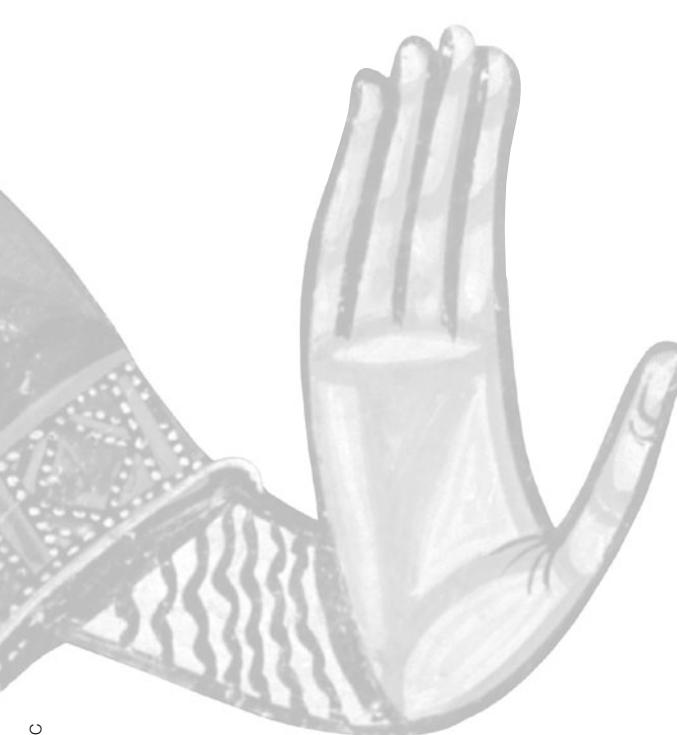
L'abundància de monuments i el caràcter d'aquesta publicació condicionen inevitablement una tria sempre difícil. Només podem proposar-vos, doncs, de conèixer un nombre limitat de mostres del romànic català en sis rutes principals que segueixen els grans eixos de comunicació, de nord a sud, amb itineraris secundaris i variants que permeten, segons el temps disponible i l'interès particular, de fer excursions parcials, suprimir part dels recorreguts o enllaçar unes rutes amb d'altres.

Tres rutes comencen a la frontera francesa amb el Rosselló (terres històricament vinculades a Catalunya) des d'on es pot enllaçar amb el també ric patrimoni romànic d'aquestes comarques. Dues altres permeten continuar pel romànic d'Andorra o de la Gascunya, i pel de les terres de la franja aragonesa, també vinculades al Principat. La ruta del Penedès i de la Catalunya Nova

permet conèixer l'art cistercenc i templer, i l'expansió de l'escola lleidatana.

Cal tenir present que només uns pocs monuments tenen horaris de visita establerts. Les esglésies rurals es troben tancades fora de les hores de culte per raons de seguretat i s'ha de demanar la clau a l'ajuntament o en alguna casa del poble. Les oficines d'informació turística i els seus llocs web us poden informar sobre horaris de monuments, allotjaments o restaurants, i permetre que la vostra ruta sigui més completa i agradable.

Esperem que aquests suggeriments us serveixin de primer pas per anar descobrint tota la riquesa de l'art romànic a Catalunya.

RUTA 1

De la Seu d'Urgell a la Pobla de Claramunt per la vall del Segre, els altiplans segarrencs i l'Anoia

Des de la frontera amb Andorra, aigua avall de la Valira i seguint la carretera N-145, es troba aviat, a la riba oposada, el conjunt monumental de Sant Serni de Tavérnoles i, molt a prop, la històrica i dinàmica capital comarcal, la Seu d'Urgell, al centre d'una verda i extensa plana entre muntanyes, on confluixen el Segre i la Valira. A més de visitar la catedral de Santa Maria i el temple de Sant Pere i Sant Miquel, amb el magnífic Museu Diocesà, cal passejar pels porxos del carrer dels Canonges i el carrer Major i sota els arbres del Passeig, en un ambient sempre animat.

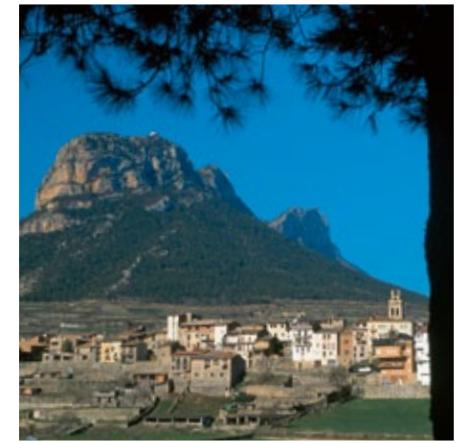
Sortint per la carretera de Puigcerdà es troba de seguida la carretera de muntanya que s'enfila cap a Estamariu,

amb el temple de Sant Vicenç, i continua més amunt fins a Bescaran, on es destaca ben aviat, al vessant oposat, el solitari campanar del desaparegut temple de Sant Martí.

De nou a la Seu, l'itinerari continua Segre avall per la carretera C-14. La placidesa dels verds esponerosos i brillants a banda i banda, sota l'esguard de les altes muntanyes i amb la sovintejada presència del bestiar boví, canvia bruscament en entrar la ruta a l'engorjat congost de Trespunts. Riu i carretera malden per obrir-se pas entre altíssims penya-segats, a la part baixa dels quals s'observen encara les restes del vell camí de ferradura arrapat a les roques, o dels ponts que han donat nom al congost.

A l'altre cap del congost hi ha Organyà, al peu de la muntanya de Santa Fe, on a més del temple de Santa Maria i la vila medieval podem visitar, dins una petita construcció circular, l'espai dedicat a les famoses Homilies d'Organyà, considerades el document més antic escrit en català (fi del s. XII), l'original de les quals es conserva a la Biblioteca de Catalunya. Carretera endavant, a prop de les cases de Coll de Nargó, arrenglerades dalt un serrat, hi ha el trencall de l'espectacular carretera que va a Tremp, on es troba, molt aviat, l'església de Sant Climent amb l'atalussat campanar i, més enllà (km 26,4), la pista que baixa a l'insòlit i escenogràfic paratge de Valldarques, amb el temple de Sant Romà i el seu castell.

De nou Segre avall per la C-14, la ruta, entre imposants muntanyes, voreja l'àmplia superfície del pantà d'Oliana, i, a la sortida d'un túnel, es veu tot seguit, dalt un esperó rocós, el temple de Castell-llobre, assequible per una pista de muntanya des de la carretera de Peramola. A l'altra banda del Segre, enlairada, hi ha la malmesa església del castell d'Oliana, 3 km abans de la important població d'aquest nom.

ORGANYÀ

Un quilòmetre abans de Ponts, la carretera C-1412 a Tremp, que creua el riu, porta a l'immediat monestir de Gualter i continua cap a la Serra de Rialb, vorejant el temple de Palau de Rialb, bell exponent romànic d'un municipi —la Baronia de Rialb— que té 24 esglésioles d'aquesta època. Als afores de Ponts, dalt un serrat ben visible i de fàcil accés, destaca l'església de Sant Pere.

L'itinerari continua cap a Artesa de Segre on es pren la C-14 vers Agramunt, ja dins un paisatge de terres planeres i cobertes de camps de cereals.

A Agramunt el romànic presenta la magnificència del portal de l'església de Santa Maria, i els llaminers hi trobaran uns torrons d'anomenada i la fabricació artesanal de la «xocolata a la pedra». Seguint la ruta, després de la bella creu de terme d'Ossó de Sió, el ramal de les Pallargues porta fins a l'esglésiola de Pelagalls. Passats els grans castells de l'Aranyó i de Montcortès, s'arriba a Cervera, capital de la Segarra; a més dels estimables monuments de Sant Pere Gros, als afores, i l'arxiprestal de Santa Maria, la ciutat té un conjunt molt notable: el carrer Major, la Casa de la Ciutat, el magnífic edifici neoclàssic de l'antiga Universitat, les muralles o la Casa Duran i Sanpere.

Val la pena fer un petit desviament per la N-II en direcció a Lleida i arribar-se a Tàrrega, la vital capital de la comarca de l'Urgell, que té entre els seus monuments el Palau dels Marquesos de la Floresta, interessant mostra del romànic civil. El Museu Comarcal té un espai dedicat al call jueu que hi havia hagut a la ciutat.

SANT SERNI DE TÀRVERNOLES

LA TOSA DE MONTBUI. SANTA MARIA

LA SEU D'URGELL. SANTA MARIA

Per la carretera N-II, en direcció a Barcelona, s'arriba al port de la Panadella. Una carretera secundària, a la dreta, porta a Santa Coloma de Queralt, població de gran interès històric i artístic i racons evocadors, amb el temple de Santa Maria de Bell-lloc als afores. L'itinerari continua vers el SE per la carretera de Vilafranca del Penedès que s'enfila en un sector ja muntanyós i enllaça amb la C-37 en direcció a Igualada.

Poc abans de Santa Margarida de Montbui, una carretera asfaltada puja a la Tossa de Montbui, plataforma i mirador extraordinari sobre la ciutat d'Igualada, capital de l'Anoia, on al costat del temple romànic s'alcen els murs del vell castell de Montbui.

Reprendem la C-37 fins a Vilanova del Camí i allí cal prendre una carretera comarcal que conduceix a la Pobla de Claramunt. D'una punta del poble surt el camí pavimentat que ens porta al cim del castell.

Principals monuments

Agramunt. Església parroquial de Santa Maria (s. XII-XIII), tres naus amb tres absis, excepcional porta, magnífic exemple de l'escola lleidatana, amb rica decoració de caràcter geomètric i vegetal a les arquivoltes, així com fileres de sants i verges, capitells esculpits i alt relleu a la llinda (Maria, Anunciació i Epifanía), fet el 1283 per encàrrec dels teixidors agramuntesos.

AGRAMUNT. SANTA MARIA

Bescaran. Campanar aïllat de la primitiva parròquia de Sant Martí (s. XI-XII), bella torre de sis pisos amb decoració llombarda i finestres geminades. (Mun. de les Valls de Valira.)

Castell-llebre. Antiga parròquia ara santuari de la Mare de Déu, d'una nau i absis, bell campanar de torre de dos pisos amb finestres geminades. Restes de l'antic castell. (Mun. de Peramola.)

Cervera. Als afores, església de Sant Pere Gros, interessant edifici del s. XI, un dels pocs de planta circular, cobert amb cúpula i amb un petit absis exterior, que fou centre d'un priorat benedictí. A la ciutat, església arxiprestal de Santa Maria, gòtica, però amb algun element anterior, com la porta S, pertanyent a la primitiva església de Sant Martí (timpà decorat amb el sant que parteix la capa amb el pobre). A l'extrem sud-oest del turó, ruïnes encara imposants del *castell de C.*, consolidades.

CERVERA. SANT PERE GROS

vall, castell de Valldarques (s. XI-XII), amb una magnífica torre rodona, única a la comarca.

Coll de Nargó. Antiga església parroquial de Sant Climent (s. X-XI), d'una nau i absis d'època llombarda, adossada a un excepcional campanar de torre preromànic, atalussat a la part baixa i amb finestres d'arc de ferradura (pis superior del s. XI). Dins el mateix municipi, església de Sant Romà de Valldarques (s. XII), d'una nau i absis, bell campanar de torre amb decoració llombarda i finestres biforades i rodones amb restes de pintura mural en les arcuacions del campanar. A la mateixa

Estamariu. Antiga església parroquial de Sant Vicenç (s. XI), en origen de planta basilical, resten dos dels absis llombards. L'absis central conserva pintures del s. XII, descobertes el 1993, i l'absidiola sud pintura mural d'època gòtica.

Gualter. Antic monestir benedictí de Santa Maria (s. XII-XIII), amb l'església ruïnosa (fou volada el 1939, a la Guerra Civil) de tres naus; hi resten, consolidats o refets, part dels murs i arcs del temple i part del claustre. Encara en procés

COLL DE NARGÓ. SANT CLIMENT

de restauració i consolidació definitiva. (Mun. de la Baronia de Rialb.)

Oliana. Antiga capella de Sant Andreu del *castell d'Oliana*, després parròquia del lloc (s. XI, ampliada al XII), d'una nau i absis amb els característics elements llombards.

Organyà. Església de l'antic priorat i col·legiata de Santa Maria (final s. XI), molt modificada, de tres naus (només es conserva l'absis romànic central), campanar de planta quadrada i notable porta amb arquivoltes ornamentada amb boles oberta a la façana de ponent (s. XIII).

Palau de Rialb. Església parroquial de Santa Maria (s. XI), de tres naus i absis amb la característica decoració llombarda. (Mun. de la Baronia de Rialb.)

Pelagalls. Església parroquial de Sant Esteve (consagrada el 1180), d'una nau i modificada, amb notable porta, amb arquivoltes i capitells decorats (temes vegetals i animals) i timpà més arcaic amb un Pantocràtor i dos àngels. (Mun. dels Plans de Sió.)

La Pobla de Claramunt. En un turó sobre el poble, *castell de Claramunt*. Ampli recinte jussà d'època romànica, amb bes-torres, i recinte sobirà de caire residencial,

del pas dels segles XIII-XIV. Entre els dos recintes, ruïnes consolidades de l'església de *Santa Maria del Castell* (s. XI), temple de tres naus amb decoració llombarda. Procedeix de l'església una *marededeu de la llet* conservada a l'església parroquial de la Poba.

Ponts. Església de l'antiga canònica augustiniana de *Sant Pere* (s. XII), edifici d'una nau capçada per tres absis en creu, ornada a l'exterior amb elements del tipus llombard, cimbori campanar octogonal de dos pisos i finestres geminades (molt restaurat).

Sant Serni de Tavérnoles. Antiga abadia benedictina, després parròquia d'Anserrall,

SANT SERNI DE TAVÈRNOLLES

SANTA COLOMA DE QUERALT. SANTA MARIA DE BELL-LLOC

amb l'església consagrada el 1040. Un dels edificis més importants del romànic català. En resta la gran capçalera orientada a ponent amb l'absis major que es reparteix en tres absidioles (la central trilobada a l'interior), així com també el transsepte, amb un absis en cada extrem, però no les tres naus. Campanar de planta circular truncat. A l'interior, restes de decoració parietal figurada en estuc. Frontal d'altar, baldaquí i capitells del claustre al MNAC. (Mun. de les Valls de Valira.)

Santa Coloma de Queralt. Extramurs de la vila, església de l'antic convent de mercedaris de *Santa Maria de Bell-lloc* (s. XIII), de transició al gòtic, amb una bella portalada d'escola lleidatana amb arquivoltes, columnes i capitells ornamentats, timpà amb escenes marianes. Important sepulcre gòtic a l'interior.

La Seu d'Urgell. Ciutat formada al voltant d'una important seu episcopal medieval (bisbat d'Urgell); presideix el nucli antic la magnífica catedral de *Santa Maria*, obra del s. XII que substituí dues catedrals anteriors i que constitueix la mostra de romànic italianitzant més destacada de tot Catalunya (n'era mestre d'obres el 1175 Ramon Llombard); planta basilical de tres naus i transsepte molt llarg on s'obren cinc absis, quatre embeguts al mur i el central, sobresortint, amb una elegant galeria superior exterior; tres portals a l'O i un al N i S; dues torres octagonals n'emmarquen la façana, ornada amb arcuacions i saneves i amb dos lleons damunt la porta central; dues torres majors inacabades a banda i banda del transsepte; finestrals decorats, rosassa, airós campanar de torre quadrada que corona la façana; claustre, ben restaurat, amb tres ales de galeria romànica, amb capitells d'influència rossellonesa; talla policromada (s. XIII) de la *Mare de Déu d'Andorra*. Adossada al claustre, església de *Sant Pere i Sant Miquel* (s. XI), resta del conjunt catedralici que hi va erigir *sant Ermengol*, d'una nau, transsepte i tres absis amb decoració llombarda. Important Museu Diocesà dins les dependències del conjunt.

PONTS. SANT PERE

Tàrrega. El Palau dels Marquesos de la Floresta, la façana del qual (s. XIII) és una bona mostra de romànic civil tardà, dins la línia de la Paeria de Lleida.

La Tossa de Montbui. Església de *Santa Maria*, interessant monument alt-medieval, erigida com a parròquia al costat de la torrassa del castell (s. X), única a Catalunya per la seva antiguitat i dimensions. El temple (principi del s. XI) és de tres naus separades per pilars baixos cilíndrics, capitells nus i arcs, cobertes amb les voltes de canó i capçades per tres absis semicirculars amb els característics elements llombards. (Mun. de Santa Margarida de Montbui.)

BEATUS DE LA SEU D'URGELL (MDU)

RUTA 2

De la Val d'Aran a Lleida pel Pallars i la Ribagorça

La visita als monuments cabdals del romànic aranès és ineludible. Des del santuari de Cap d'Aran, a Tredòs, als peus del pla de Beret i de la Bonaigua, cal passar per la parroquial de Salardú i pel veí poble d'Unha que domina tota la verdor de la vall fins a les llunyanes geleres de l'Aneto. Aigua avall de la Garona trobem Santa Maria d'Arties, amb l'espectacular teló de fons del Montardo d'Aran. Més enllà, el singular portal d'Escunhau i el valuosos elements de l'església parroquial de Vielha. I encara riu avall, l'església de Bossòst, a la vora de l'inici dels camins de França.

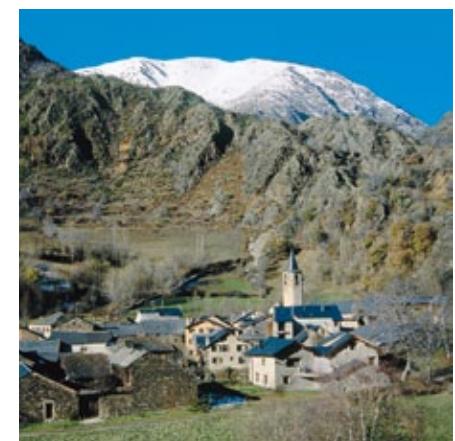
Un dels itineraris surt de la Val d'Aran pel túnel de Vielha i segueix el curs de la Noguera Ribagorçana, per terres de l'Alta Ribagorça. Poc abans del Pont de Suert —població important amb una interessant església moderna—, a l'esquerra, una carretera s'endinsa uns 25 km per la Vall de Boí, on hi ha el conjunt romànic pirinenc més impressionant, potser, de Catalunya, declarat Patrimoni de la Humanitat per la Unesco (2000).

En un paisatge d'alta muntanya, molt a prop del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, les esglésies de Còll, Cardet, Barruera, Durro, Erill la Vall, Boí i les dues de Taüll, d'esvelts campanars i harmoniosa arquitectura, s'integren en una escenografia natural d'una gran bellesa.

Al Pont de Suert es deixen la N-230 i la Ribagorçana per agafar la N-260 vers la Pobla de Segur pel coll de Perves, itinerari aspre i una mica agosarat que corre entre fondals pregons i colls oberts a grans horitzons, amb pobles que semblen de pessebre i revolts constants. A Senterada, poc abans de la Pobla de Segur, una carretera a l'esquerra permet una bella excursió a la vall Fosca (capçalera del Flamisell i zona lacustre de l'estany Gento) on es troben les esglésies de Capdella, Espui i Sant Martí de la Torre, entre verds esponjosos prop el riu que endolceixen els vessants severs de les muntanyes.

L'altre itinerari possible des de l'Aran a la Pobla és la carretera C-28, que passa pel port de la Bonaigua, que baixa entre revolts espectaculars fins a arribar a Esterri d'Àneu, ja a la vall de la Noguera Pallaresa, al sector dit la vall d'Àneu. Des d'aquí, riu amunt, una curta carretera porta a dos monuments remarcables, Sant Joan d'Isil, ben bé a la vora del riu, i, una mica més al nord, al poble d'Alós d'Isil, la parroquial de Sant Lliser. Des d'Esterri, la ruta d'Escalarre permet visitar per una petita desviació el santuari de Santa Maria d'Àneu i, Pallaresa avall, ara per la carretera C-13 i passat el pantà de la Torrassa o de la Guingueta, a l'esquerra del riu, però enlairat i assequible des d'un pontet, davant d'Escaló, l'interessant monestir de Sant Pere del Burgal.

Des de Llavorsí és recomanable d'entrar en dues valls veïnes. La vall Ferrera, rica en afloraments de mineral de ferro, posseeix mostres de preromànic i romànic

BORÉN. ALT ÀNEU

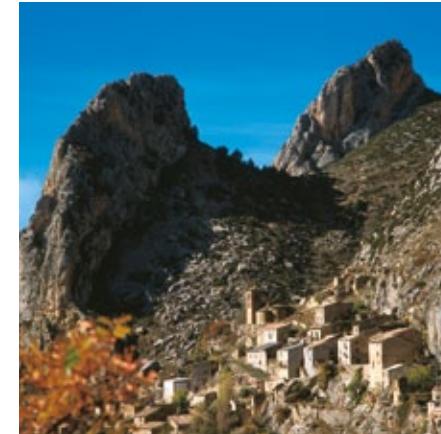
escampades per tot el municipi d'Alins, que s'estén fins a la pica d'Estats, cim culminant de Catalunya. La vall de Cardós, més verda i oberta, amb el majestuós campanar de Ribera de Cardós, s'acaba, entre cims i llacs, als bedolls platejats dels plans de Boavi.

Tornant a la Noguera Pallaresa, riu avall, es passa per Sort, centre turístic i capital del Pallars Sobirà, i s'arriba aviat als peus del rogenc santuari d'Arboló, abalconat damunt la riba esquerra del riu. Poc després, davant del pintoresc poble de Gerri de la Sal i de les seves antigues i encara visibles salines, hi ha el bell edifici del que fou monestir de Santa Maria. Un cop passat

l'imposant i feréstec estret de Collegats, amb la bella roca de l'Argenteria, obert entre verticals parets calcàries, s'arriba a la Pobla de Segur, on es retroba la ruta procedent de l'Aran per l'Alta Ribagorça.

Les altes muntanyes queden enrere i la Conca de Tremp s'estén lluminosa, mentre la Noguera Pallaresa s'endinsa en el gran llac que forma el pantà de Sant Antoni o de Talarn. Des de Tremp, capital del Pallars Jussà, cal visitar les interessants esglésies d'Abella de la Conca, arrecerada sota un gran penyal, i de Covet, amb un bellíssim portal, i el castell de Llordà (s'hi accedeix per la C-1412 que porta a Ponts passant per Isona). Sortint de Tremp vers el sud per la C-13 la ruta voreja el pantà de Terradets, a l'inici del qual surt, per Guàrdia de Noguera, una carretera asfaltada que porta al gran conjunt monumental del castell i col·legiata de Mur. Abans de travessar el congost de Terradets, una carretera local, que creua un pont sobre el pantà, mena al poble encimbellat de Llimiana, amb la seva poc coneguda església de Santa Maria.

De nou a la carretera C-13, passat el congost de Terradets, que obre el riu entre el llarg esquenall del

ABELLA DE LA CONCA

RIBERA DE CARDÓS. SANTA MARIA

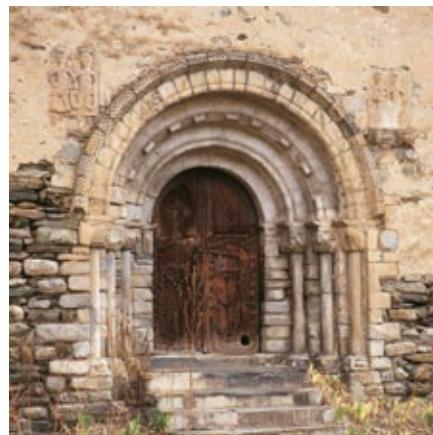
Montsec, s'inicia la vall d'Àger. Tot seguit hi ha, en un bell paratge, el conjunt de l'església i castell de la Baronia de Sant Oísme, emmirallat damunt el pantà de Camarasa. D'aquí, fent una petita desviació enrere, es pot seguir per la ruta C-12 que creua el riu i es dirigeix a Àger, nucli urbà pintoresc, seu de l'antiga col·legiata de Sant Pere, i, després de contemplar la bella panoràmica que ofereix el port d'Àger, baixar a l'antiga abadia de Bellpuig de les Avellaneres i arribar a Balaguer, a la vora del Segre.

Balaguer, la capital de la Noguera i antiga capital del comtat d'Urgell (s. XII-XV), té, a més del romànic de Santa Maria de les Franqueses, als afores, altres monuments d'interès i una excepcional plaça Major. D'aquí es pot enllaçar també, per la carretera del Doll, amb Camarasa, on hi ha l'església de Sant Miquel i les restes del seu castell, dominant la vila i el congost de la vall.

De Balaguer a Lleida, les rutes avancen quasi rectilínies a banda i banda d'un Segre assossegat. Les muntanyes han quedat lluny i el paisatge és planer, amb conreus de cereals i arbres fruiters. Després de 28 km s'arriba a la capital del Segrià i de les terres de ponent catalanes, que ofereix belles mostres de romànic tardà a la Seu Vella i a les esglésies de Sant Martí, Sant Llorenç i Santa Maria de Gardeny, així com la possibilitat d'una visita al Museu de Lleida Diocesà i Comarcal.

Principals monuments

Abella de la Conca. Antiga església parroquial de *Sant Esteve*, encimbellada dalt del poble, bell edifici de tres naus i tres absis amb decoració llombarda, com la del campanar de torre, de dos pisos i finestres geminades.

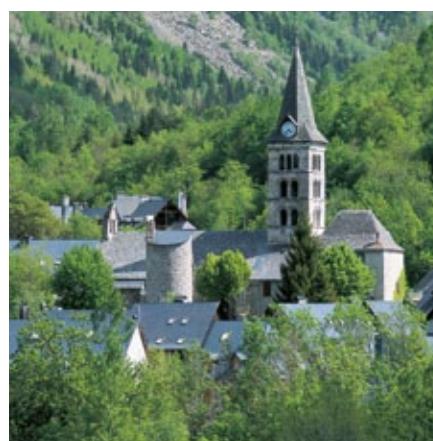
ALÓS D'ISIL. SANT LLISER

Àger. Antiga capital del vescomtat d'Àger. Ruïnes, consolidades, de l'antiga col·legiata de *Sant Pere*, temple de tres naus amb cripta també de tres naus (s. xi) capçades per tres absis; només destaca exteriorment el central, que té al seu interior fornícules amb semicolumnes i capitells esculpits. Pintures murals al MNAC. Hi ha també notables restes del claustre, gòtic, i alguns vestigis del castell i de les muralles que envoltaven monestir i vila.

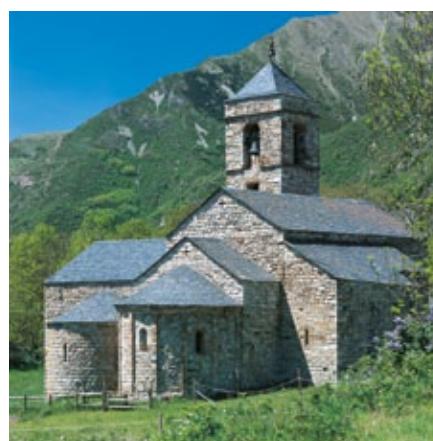
ÀGER. SANT PERE

Alins. Típica població pirinenca, centre de la vall Ferrera, on hi ha petites esglésies romàniques entre les quals la de *Santa Maria de la Torre*, la de la *Força d'Àreu* i les restes de la preromànica de *Sant Francesc d'Araós*. Talla romànica de Maria a la parròquia d'Àreu.

ARTIES

Alós d'Isil (o de Gil). Església parroquial de *Sant Lliser*, modificada, amb interessant portal de tres arquivoltes decorades, fris escacat, columnes i capitells amb testes humanes i animals; té encastats dos baixos relleus, a banda i banda, molt arcaics, interpretats com Adam i Eva abans i després del pecat. (Mun. d'Alt Àneu.)

BARRUERA. SANT FELIU

Arboló. Santuari de la *Mare de Déu* (mitjan s. xii), de pedra rogenca, una nau i absis amb arcuacions, petit campanar quadrat sobre la nau. (Mun. de Soriguera.)

Arties. Església parroquial de *Santa Maria* (s. xii), de planta basilical de tres naus i tres absis (el central, mig retallat), porta N amb sis arquivoltes ornades; frisos d'arcuacions cegues; torre campanar gòtica. Ric mobiliari litúrgic a l'interior. (Mun. de Naut Aran.)

Balaguer. Als afores de la ciutat, església de l'antic monestir de *Santa Maria de les Franqueses*, de monges cistercenques; planta de creu llatina, absis, porta de transició al gòtic (s. XII-XIII). Resten vestigis del claustre.

La Baronia de Sant Oísme. Església de *Sant Bartomeu*, d'una nau i tres petits absis en creu i petit campanar de torre a sobre, a prop de l'antic castell, amb una magnífica torre rodona. (Mun. de Camarasa.)

Barruera. Església parroquial de *Sant Feliu*, d'una nau, absis amb decoració llombarda, portal amb motllures a l'intradós, amb porxo, campanar de torre quadrada. (Mun. de la Vall de Boí.)

Bellpuig de les Avellanes. Antiga abadia de canonges premonstratenses (*Santa Maria*), actual convent dels maristes. De l'època de la fundació (s. XII-XIII), resta el claustre romànic, amb dobles columnes i capitells molt sòbriament ornamentats. Magnífica església gòtica, panteó dels comtes d'Urgell. Part de l'edifici s'ha convertit en restaurant i en hotel hostatgeria. (Mun. d'Os de Balaguer.)

Boí. Església parroquial de *Sant Joan*, al petit poble que dóna nom a la Vall de Boí. Temple d'estructura basilical, molt reformat.

SANT JOAN DE BOÍ. LAPIDACIÓ DE SANT ESTEVE

La capçalera només conserva original l'absidiola nord. Campanar de planta quadrada, del tipus llombard; a l'interior, reproduccions de les pintures murals conservades al MNAC, amb escenes de la lapidació de sant Esteve i de joglars, entre altres. (Mun. de la Vall de Boí.)

Bossòst. Església parroquial d'*Era Purificación de María* (s. XII), el millor exemplar d'arquitectura romànica de la Val d'Aran, de planta basilical de tres naus, tres absis amb ornamentació llombarda, petita cripta, porta amb arquivoltes i columnes amb capitells esculpits i monograma de Crist damunt la clau de l'arc. Campanar exempt, de base romànica. Pintures murals procedents de l'església (s. XI-XII) als museus The Cloisters de Nova York i Maricel de Sitges i en altres col·leccions. (Mun. de Naut Aran.)

Capdella. Centre històric de la vall Fosca o de Capdella, amb l'església parroquial de *Sant Vicenç*, d'una nau, amb campanar de torre quadrada i absis llombard; en procedeix una talla de Crist (s. XII), conservada al MNAC. Dins la mateixa vall, església de *Sant Martí de la Torre*, d'una nau i petit absis, i església de *Sant Julià d'Espui*, modificada. (Mun. de la Torre de Cabdella.)

Camarasa. Restes de l'antic castell i de la primitiva parròquia de *Sant Miquel*,

dalt d'un turó dominant la vila, edifici de transició al gòtic (s. XII-XIII) del qual només resten alguns murs i la capçalera, amb interessants capitells (d'altres són al MNAC).

Cap d'Aran. Santuari d'*Era Mare de Diu*, actual parròquia de Tredòs, edifici dels s. XI-XIII, amb reformes posteriors, de planta basilical de tres naus, tres absis amb ornamentació llombarda, petita cripta, porta amb arquivoltes i columnes amb capitells esculpits i monograma de Crist damunt la clau de l'arc. Campanar exempt, de base romànica. Pintures murals procedents de l'església (s. XI-XII) als museus The Cloisters de Nova York i Maricel de Sitges i en altres col·leccions. (Mun. de Naut Aran.)

Cardet. Església de *Santa Maria*, d'una nau, amb arcs torals sobre semicolumnes i absis de doble planta amb cripta i decoració llombarda (s. XII); campanar de cadireta. (Mun. de la Vall de Boí.)

Cóll. Església parroquial de *Santa Maria*, d'una nau, mur amb arcuacions, portal amb arquivoltes (s. XII) amb fris d'escacs, baix relleu amb crismó, ferramenta a la porta i campanar de torre. (Mun. de la Vall de Boí.)

Covet. Església parroquial i antic monestir canonical de *Santa Maria* (s. XII), de

COVET. SANTA MARIA

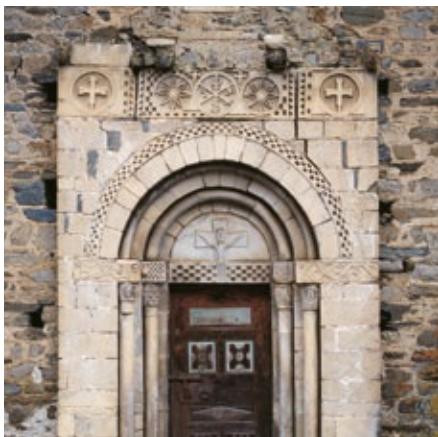

ERILL LA VALL. SANTA EULÀLIA

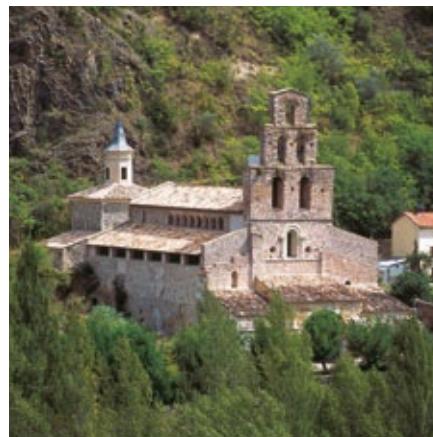
planta de creu llatina, tres absis, galeria interior darrere la rosassa de la façana, i una bellíssima portalada esculpida, una de les més originals del romànic català, d'influència tolosana, amb figures en relleu (caiguda dels àngels, escenes de l'Antic i Nou Testament, saltimbanquis, etc.) i timpà amb el Crist i els evangelistes. (Municipi d'Isona i Conca Dellà.)

Durro. Església parroquial de la *Nativitat de la Mare de Déu* (s. XII), d'una nau, porxo lateral amb arcades, portada amb arquivoltes sobre columnes dobles, forrellat a la porta, campanar de torre quadrada de tipus llombard, més massís que els altres de la Vall de Boí. Capçalera original romànica completament modificada. Notable conjunt de mobiliari litúrgic a l'interior. Sobre el poble, capella de *Sant Quirc* (s. XII). (Mun. de la Vall de Boí.)

Erill la Vall. Església parroquial de *Santa Eulàlia* (s. XI-XII), restaurada en profunditat, d'una nau, absis semicircular i absidioles

ESCUNHAU. SANT PÈIR

GERRI DE LA SAL. SANTA MARIA

LLEIDA. SEU VELLA

LLEIDA. SEU VELLA

MUR

formant creuer, porxo amb arcades sobre columnes, magnífic campanar de torre de sis pisos de tipus llombard, amb finestres geminades. En procedeix el famós grup escultòric del Davallament, repartit avui entre el MNAC i el MEV, del qual s'ha instal·lat una còpia sobre una biga damunt l'altar. (Mun. de la Vall de Boí.)

Escunhau. Església parroquial de Sant Pèir, modificada, conserva una bellíssima porta (s. xii) amb dues arquivoltes, dues columnes amb base i capitells esculpits (caparrons i temes geomètrics), timpà amb un Crist molt rudimentari i fris sobre l'arcada amb un crismó i altres motius i sanelles escacades; a l'interior, piques romàniques, amb decoració esculpida. *Crist d'E.* (s. xiii), al Museu dera Val d'Aran. (Mun. de Vielha e Mijaran.)

Gerri de la Sal. Antic monestir benedictí de Santa Maria. En resta l'església consagrada el 1149, de grans dimensions, tres naus separades per massissos pilars, tres absis amb decoració llombarda, porta amb arquivolta i capitells treballats protegida per un atrí de tres cossos, campanar d'espaldanya de tres pisos enmig de la façana. Sagristia i sala capitular barroca.

Lleida. Capital de la Catalunya de ponent, era ja una important ciutat andalusina (fou conquerida el 1149). Entre els monuments romànics citem la *Seu Vella* (la primera

catedral) que domina el promontori de la *Suda*, magnífic exemple de la transició del romànic al gòtic, obra de Pere Sacoma (1203-78), de planta basilical de tres naus, ampli transsepte amb cimbori al creuer i cinc absis a llevant; les dues portes dels Fillols i de l'Anunciata són bells exemples de l'escola lleidatana, amb arquivoltes i capitells esculpits amb motius de tradició tolosana (escenes bíbliques i profanes); el claustre és plenament gòtic. Al seu costat nord hi ha els edificis de la Canonja (s. xii-xiii). Església de Sant Llorenç (s. xiii), ampliada en època gòtica, església de Sant Martí, del s. xiii, amb elements escultòrics interessants i una porta molt rica procedent d'El Tormillo (Osca). Església de Santa Maria de Gardeny, d'una antiga i important comanda templera (després hospitalera), de tipus cistercenc, molt austera (s. xiii). Vora seu, la torrassa del castell templer, en un sector ara convertit en recinte universitari. *La Paeria* (s. xiii) o Casa de la Ciutat, interessant mostra del romànic civil. Museu de Lleida Diocesà i Comarcal amb peces molt destacables.

Llimiana. Església parroquial de Santa Maria (s. xi), al caire de la mola envoltada de cingles que acull el poble. Temple de grans dimensions i ambició arquitectònica, de tipus basilical, amb tres naus capçades per tres imponents absis de doble nivell, la qual cosa permetia allotjar-hi una cripta.

Llordà. Castell palau que havia pertangut al magnat Arnau Mir de Tost (s. xi), en un turó que domina la Conca Dellà, magnífic exemple d'arquitectura senyorial romànica. Gran torrassa residencial amb finestres geminades i recinte exterior. Vora seu, les ruïnes de l'antiga canònica de Sant Sadurní de L. (s. xi). (Mun. d'Isona i Conca Dellà.)

Mur. Antiga canònica augustiniana de Santa Maria (s. xi-xii), església de planta basilical de tres naus i tres absis del tipus llombard (el nord, desaparegut). Pintures murals en gran part a Boston i al MNAC i algunes *in situ*. Reproducció de les pintures murals de l'absis major. Claustre amb capitells rudimentaris. Prop seu, en un penyal, el *castell de M.* (s. xi), obra cabdal del romànic civil català. (Mun. de Castell de Mur.)

Ribera de Cardós. Església parroquial de Santa Maria (s. xii, modificada), portada ornamentada i rosassa, massís campanar de torre de tres pisos amb decoració llombarda. (Mun. de Vall de Cardós.)

Salardú. Església parroquial de Sant Andreu (s. xiii), de transició al gòtic, planta basilical de tres naus, tres absis, porta amb cinc arquivoltes d'influència lleidatana i cistercenca; voltes de creueria a la nau central; conserva una magnífica talla romànica (s. xii), el *Crist de S.*, amb figura barbada, túnica i els dos peus clavats

SANT PERE DEL BURGAL

amb dos claus. Notables pintures murals del gòtic tardà. Campanar gòtic octogonal. (Mun. de Naut Aran.)

Sant Joan d'Isil. Antiga església parroquial de tres naus i tres absis (s. xi-xii), que s'aixequen a plom sobre el curs de la Noguera Pallaresa. Decoració llombarda també als murs sobre testes d'home i d'animals, porta amb arquivoltes decorades i capitells estilitzats; encastats en el fris superior, baixos relleus (mutilats) d'Adam i Eva abans i després del pecat, similars als d'Alós d'Isil. (Mun. d'Alt Àneu.)

Sant Pere del Burgal. Antic monestir benedictí. Importants restes consolidades

de l'església del s. xi, de tres absis a llevant i un a ponent; en procedeixen notables pintures murals atribuïdes al Mestre de Pedret i conservades al MNAC (reproduïdes *in situ*), amb sants i profetes, on apareix per primera vegada la figura del donant (*Lucia comitessa, Llúcia, comtessa de Pallars Sobirà a la fi del s. xi*). (Mun. de la Guingueta d'Àneu.)

Santa Maria d'Àneu. Principal santuari marià de la vall d'Àneu. Església del s. xi modificada, absis amb decoració llombarda; en procedeixen importants pintures murals conservades al MNAC, riques en policromia, amb els famosos àngels o serafins (reproduïdes *in situ*). (Mun. de la Guingueta d'Àneu.)

Taüll. La població té dues de les mostres més belles del famós monestir romànic de la Vall de Boí, les esglésies de *Sant Climent* i de *Santa Maria* —declarades Patrimoni de la Humanitat per la Unesco (2000) juntament amb la resta d'esglésies romàniques de la Vall— consagrades, amb un dia de diferència, el 1123. Sant Climent, als afores, és un magnífic temple de tres naus separades per columnes, tres absis amb arcuacions i lesenes, i esvelt campanar exempt de torre quadrada de sis pisos, també amb decoració llombarda i finestres geminades; les pintures murals de la capçalera, conservades al MNAC són un dels millors exemples del gènere per la força expressiva, puresa de línies i rica policromia (Pantocràtor, sants i apòstols, escenes de l'Antic i el Nou Testament i de l'Apocalipsi). Dins l'església, espectacular videomapatge que projecta les pintures al seu lloc original i explica el seu procés d'elaboració a partir de les capes profundes de la pintura encara *in situ*. Santa Maria té la mateixa estructura, amb bell campanar integrat al temple; les pintures murals, també al MNAC, són presidides per la Mare de Déu amb l'Infant. Les restes de l'església de *Sant Martí* i la capella de *Sant Quirze*, romàniques. (Mun. de la Vall de Boí.)

Unha. Església parroquial de *Santa Eulària* (s. xii), de tres naus i tres absis; decoració

ISIL. SANT JOAN

llombarda semblant a la de Sant Climent de Taüll. Pintures murals romàniques (mitjan s. xii, a l'absis), gòtiques i del Renaixement. (Mun. de Naut Aran.)

Vielha. Església parroquial de *Sant Miquèu*, gòtica però amb elements del primitiu edifici (s. xi-xii) de transició; bella pica baptismal amb baix relleu i el famós *Crist de Mijaran* (s. xii), magnífic bust de fusta de dimensions del natural que formava part d'un Davallament com el d'Erill la Vall i que procedeix del santuari i antic convent de *Santa Maria de Mijaran*; les restes d'aquest edifici (inici s. xii), que fou centre polític de la Vall d'Aran (hi juraven respectar els privilegis els governadors de la Vall) es troben al N de la població, consolidades i integrades en un modern edifici. (Mun. de Vielha e Mijaran.)

SALARDÚ. CRIST DE S.

RUTA 3

Del Penedès a la Catalunya Nova amb la ruta cistercenca i dels ordes militars

Des de Barcelona, la carretera N-340 porta a través del port de l'Ordal a la comarca vinícola de l'Alt Penedès i permet, pel ramal de Lavern, d'anar a Sant Sebastià dels Gorgs. Des de Vilafranca del Penedès, capital comarcal amb bells monuments gòtics i un Museu de les Cultures del Vi, són interessants les visites a l'església de Sant Cugat de Moja, al castell i església de Sant Martí Sarroca, amb un dels absis més bells de Catalunya, o al conjunt arqueològic i monumental d'Olèrdola, que domina una magnífica panoràmica, i encara a la capella del Sant Sepulcre.

Seguint la N-340 vers migdia, un ramal porta des de l'Arboç a l'antic priorat de Banyeres del Penedès, i més endavant, a l'esquerra de Bellvei, un altre arriba al conjunt urbà de Calafell, aturonat al voltant del castell i de l'església de la Santa Creu, que domina la franja litoral i l'immediat barri turístic. Des del Vendrell, capital del Baix Penedès, la ruta continua vorejant la Costa Daurada fins a Tarragona, l'antiga Tàrraco, capital de la Hispània Citerior romana, que conserva interessants monuments del seu passat i també mostres del romànic, especialment a la seva catedral. Una visita complementària (uns 25 km a l'oest) és la d'Escornalbou, antic monestir situat en un bell mirador del Camp de Tarragona.

SANTA MARIA DE TAÜLL. MÀ DE GOLAT (1123). MNAC

Una carretera local porta des de Tarragona (per Nulles i Bràfim) al gran monestir cistercenc de Santes Creus, amb bells elements romànics. Seguint el curs del Gaià cap al Pont d'Armentera, un ramal duu al Pla de Santa Maria i la seva notable església. Cap al nord, passant pel coll de Cabra, s'entra a la Conca de Barberà; Montblanc, la capital comarcal, té encara les imposants muralles i notables monuments i raconades. La veïna població de l'Espluga de Francolí és pas obligat cap al monestir cistercenc de Poblet, un dels monuments capitals de Catalunya, centre espiritual i cultural de visita ineludible. Tanca la ruta cistercenca el monestir femení de Vallbona de les Monges, interessant mostra de transició d'un especial atractiu (uns 25 km al nord per la C-14).

Novament a Poblet, la ruta deixa vinyes i conreus de secà i s'enfila per les muntanyes de Prades (la vila murallada de Prades, de pedra rogenca, té una gran bellesa) i més endavant, des de Cornudella, un enllaç de carretera, a l'esquerra, porta a Siurana, població de molt caràcter i bellíssima església, voltada d'espectaculars cingleres sobre el pantà i el riu del mateix nom. Ja a les terres del Priorat, cobertes de vinya sobre llicorella, es poden veure, passat Poboleda, les ruïnes consolidades de l'antiga cartoixa d'Escaladei, al peu del Montsant.

La bellesa del paisatge compensa sobradament la llarga ruta que cal fer ara per Falset i Móra d'Ebre per visitar tres importants monuments romànics: el castell templer de Miravet, dominant l'Ebre; la capital de Terra Alta, Gandesa, amb l'esplèndida portalada del seu temple; i, ja al límit meridional de Catalunya, al Montsià, l'antic castell d'Ulldecona, dels hospitalers, amb la seva església dels Àngels.

CALAFELL

Principals monuments

Banyeres del Penedès. Santuari i antic priorat benedictí de *Santa Maria*, de dues naus amb dos absis.

Calafell. Al recinte de l'antic castell, de gran interès, església de *Santa Creu* (s. xi), d'una nau i absis amb decoració llombarda; s'hi afegí una cripta i una nova nau; pintures murals (s. xii).

Escaladei. Antiga cartoixa de *Santa Maria*, la primera fundada a la península Ibèrica; restes de l'església monàstica (s. xiii) i, sobretot, de les posteriors construccions renaixentistes i barroques. S'ha consolidat el conjunt i reconstruït una cel·la monàstica i el claustre menor, i cobert el refectori, sala capitular, edifici dels llecs i església. (Mun. de la Morera de Montsant.)

Escornalbou. Antiga canònica augustiniana (des de 1580, convent franciscà) de *Sant Miquel*, restaurada (1910) per E. Toda; església (s. xii-xiii) amb bella portalada i gran rosassa, claustre convertit en magnífic mirador del Camp de Tarragona. (Mun. de Riudecanyes.)

Gandesa. Església parroquial de *l'Assumpció* (renovada als s. xvii-xviii), conserva una bellíssima portada de l'escola lleidatana, amb arquivoltes i columnes amb capitells amb temes vegetals i geomètrics i figures humanes.

Miravet. Imposant fortalesa damunt l'Ebre, centre d'una poderosa comanda de l'orde militar del Temple, bon exemple de l'arquitectura militar del pas dels segles xii al xiii; recinte amb grans murs i torres; refetor dels frares i altres dependències. Dins la torrassa del recinte superior, església de *Santa Maria* i grans sales amb volta sota seu.

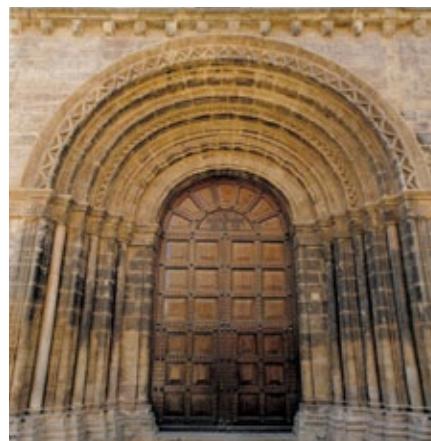
Moja. Antiga església parroquial de *Sant Cugat* (avui *Sant Jaume*), d'una nau, amb creuer, decoració llombarda a l'absis,

ESCORNALBOU. SANT MIQUEL

SANT MARTÍ SARROCA. CASTELL

GANDESA. L'ASSUMPCIÓ

MIRAVET

campanar de torre sobre la nau. Al seu costat, la torre circular de Moja (s. x). (Mun. d'Olèrdola).

Montblanc. Església de *Sant Miquel*, gòtica, però amb façana romànica molt austera, amb porta d'arc de mig punt i capitells (s. xii), vestigi de l'església precedent.

Olèrdola. Església de *Sant Miquel* i ciutadella altomedieval sobre un antic establiment iber i romà, amb espectaculars muralles. Temple d'una nau, absis carrat i altres elements preromànics (s. x-xi) i porta i cimbori del s. xii o posteriors. Adossada al NE, capçalera d'una capella

o església preromànica anterior (s. x) amb arc de ferradura. Sepultures antropomorfes a la roca del tipus dit *olerdola* prop l'església i al Pla dels Albats. Al *Mas del Sant Sepulcre* (dins el terme), important capella de planta rodona amb pintures murals, propietat privada.

El Pla de Santa Maria. Antiga església parroquial de *Santa Maria* (avui *Sant Ramon*) (abans Pla de Cabra), del s. xiii, un dels millors exemples de la comarca de l'Alt Camp, d'una nau, ampli transsepte, cimbori vuitavat, amb bell aparell de pedra i magnífica portalada amb vuit arquivoltes i decoració a la llinda i el timpà.

TARRAGONA. CATEDRAL

Poblet. Monestir cistercenc de vida monàstica restaurada, centre d'espiritualitat i de cultura i panteó dels reis catalanoaragonesos. Conjunt gòtic en part, són d'arquitectura cistercenca, de transició entre el romànic i el gòtic (s. XII-XIII), la capella de Sant Esteve, l'església monàstica de Santa Maria, de planta basilical amb girola, una ala i el lavabo del claustre, i la major part de les dependències monàstiques (dormitori, refectori, sala capitular). Declarat Patrimoni de la Humanitat per la Unesco. (Mun. de Vimbodí i Poblet).

Sant Martí Sarroca. Església de Santa Maria, restaurada el 1906 per Puig i Cadafalch, d'una nau i porta amb arquivoltes, cimbori i campanar posteriors. L'absis és considerat el més ric en ornamentació de Catalunya (arcades a l'interior i exterior amb arquivoltes i àbacs ornats sobre columnes amb capitells amb temes vegetals i zoomòrfics). Retaules gòtics i barrocs. Castell molt restaurat.

Sant Sebastià dels Gorgs. Antic monestir benedictí, església reformada que conserva l'antiga porta amb bell timpà esculpit (Pantocràtor voltat d'àngels), campanar de torre i restes del claustre. (Mun. d'Avinyonet del Penedès.)

Santes Creus. Antic i important monestir cistercenc, tombes reials al transsepte, obra de transició al gòtic. Església de

planta basilical i absis major carrat d'estil cistercenc (s. XII-XIII). Altres belles mostres d'aquest mateix període són el templet octagonal del gran claustre gòtic, el dormitori dels monjos i la primitiva capella de la Trinitat. (Mun. d'Aiguamúrcia).

Siurana. Església de Santa Maria (s. XII), d'una nau i absis llis, campanar de torre i porta amb tres arquivoltes, timpà esculpit en baix relleu amb Crist i sants, rudimentaris. (Mun. de Cornudella.)

Tarragona. Important ciutat d'època romana (capital de la Hispània Citerior) i seu de l'arquebisbat metropolità de Catalunya, declarada Patrimoni de la Humanitat per la Unesco (2000). Catedral de transició del romànic al gòtic, té encara elements d'antigues construccions romanes i bones mostres de romànic dels s. XII-XIII (absis, portes laterals de la façana, bellíssim portal d'accés al claustre, de marbre blanc, presidit pel Pantocràtor i amb magnífic capitell central esculpit; arcs i capitells esculpits del gran claustre; frontal de Sant Pau i Santa Tecla); dins el recinte, església de Santa Tecla la Vella i, a prop, capella de Sant Pau. Al centre de l'amfiteatre romà, prop la mar, restes d'una basílica del segle VI i de l'església romànica de Santa Maria del Miracle.

Ulldecona. Al recinte de l'antic castell d'origen andalusí que domina la població, centre d'una important comanda dels hospitalers, església de la Mare de Déu dels Àngels (s. XIII). Torrassa rectangular (s. XII) i torre circular (s. XII) envoltades del recinte exterior de la fortalesa.

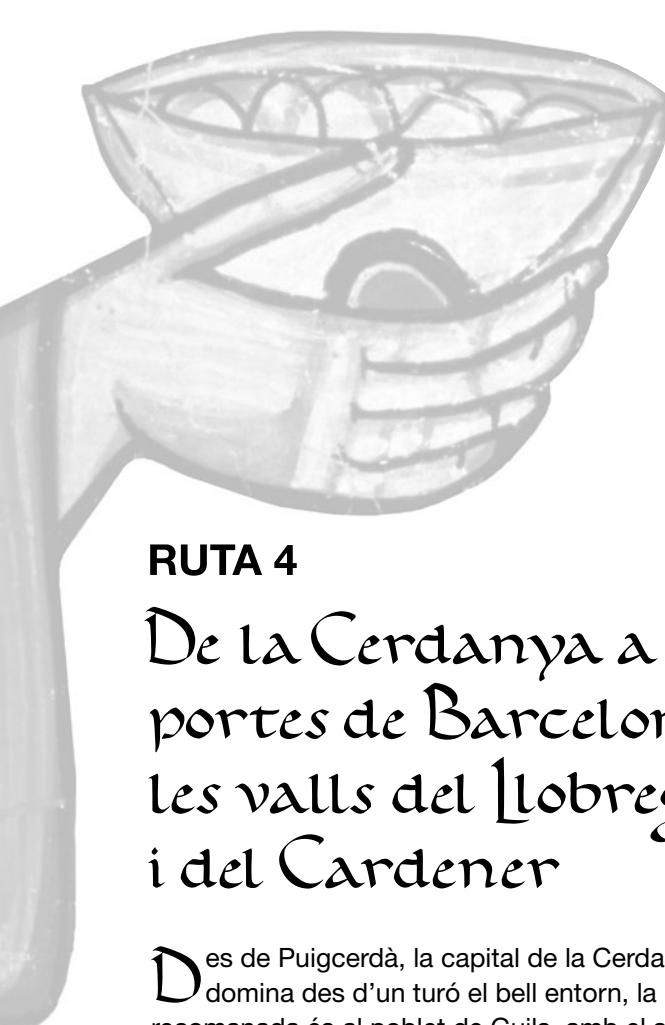
Vallbona de les Monges. Monestir cistercenc femení en actiu, important conjunt de transició al gòtic (s. XII-XIII i posteriors). Església d'arquitectura cistercenca de planta de creu llatina i cimbori, amb un campanar gòtic alçat sobre la nau. A la porta del creuer N, bell relleu de tema marià. Magnífic claustre amb les ales S i E del segle XIII i les altres dels segles XIV-XV.

POBLET. SANTA MARIA

VALLBONA DE LES MONGES

RUTA 4

De la Cerdanya a les portes de Barcelona per les valls del Llobregat i del Cardener

Des de Puigcerdà, la capital de la Cerdanya, que domina des d'un turó el bell entorn, la primera visita recomanada és al poble de Guils, amb el seu temple de Sant Esteve. Després, per la carretera N-260, que travessa la plana cerdana entre petites poblacions i prats verds acompanyant el fluir pausat del Segre, s'arriba a Bellver de Cerdanya, atractiu centre turístic que compta entre les nombroses parròquies del seu terme amb les esglésies romàniques de Talló, la «catedral cerdana», o de Santa Eugènia de Nerellà, de graciós campanar inclinat.

Passats els 5 km del túnel del Cadí, que comunica la Cerdanya i el Berguedà, seguint la C-16, es troba el monestir de Sant Llorenç prop Bagà a tocar de Guardiola de Berguedà, a la riba del Balsareny. Des de Guardiola una pintoresca ruta porta vers llevant fins a la propera vila de la Pobla de Lillet, amb les restes del monestir de Santa Maria i el temple circular de Sant Miquel. Val la pena enfilar-se per una panoràmica i espectacular

carretera que passa ran de l'església de Sant Vicenç de Rus fins a Castellar de n'Hug, bonica població on l'interès de la parroquial de Santa Maria es complementa amb la bellesa natural de les fonts del Llobregat.

De nou a Guardiola, la C-16 es dirigeix cap al sud, pel congost del Llobregat, vers Berga, la capital comarcal. Abans d'arribar-hi, la C-26 creua el pantà de la Baells cap a llevant i porta a l'exceptional església de Sant Jaume de Frontanyà, segurament la millor mostra romànica del Berguedà. La ciutat de Berga, al peu de la serra i del santuari de Queralt, té a prop dos altres monuments de singular interès. A la mateixa riba esquerra del Llobregat, on s'arriba per un pintoresc pont medieval, l'església preromànica de Sant Quirze de Pedret i, més al sud, prop la C-16, l'església també preromànica d'Obiols.

La ruta proposada de Berga cap a ponent té una gran qualitat paisatgística: avança entre bells panorames, imposants muntanyes i frondoses pinedes, especialment després de travessar el túnel de la Mina, divisòria amb la comarca del Solsonès. S'encaixa aleshores entre els penya-segats i queixals de les serres de Busa i de Bastets i arriba a Sant Llorenç de Morunys, coneguda localitat d'estiu amb un antic monestir benedictí. Poc abans de Sant Llorenç, una ruta a l'esquerra que s'endinsa per les atraus obertes pel riu Cardener entre els cingles de Lord i Busa i voreja les aigües del pantà de la Llosa del Cavall, arriba finalment a Solsona, capital comarcal i seu de bisbat, amb un remarcable conjunt urbà de gran caràcter presidit per la catedral de Santa Maria i el magnífic Museu Diocesà.

En direcció a Manresa, per la C-55, es troba aviat, a l'esquerra, la carretera de Berga que, per mitjà d'un ramal, permet visitar l'església de Sant Esteve d'Olius,

BELLVER DE CERDANYA. SANTA MARIA DE TALLÓ

pora el Cardener, que té al costat un interessant cementiri modernista. De nou a la carretera principal, s'arriba aviat a Cardona, antiga població nascuda vora un jaciment de sal gemma (la Muntanya de Sal), dominada per un promontori on s'alça la imposant construcció del castell ducal (en part parador de turisme) i l'excepcional fàbrica de la col·legiata de Sant Vicenç, peça clau del romànic de Catalunya. Més endavant, des de Súria, es poden fer dues visites: una pista vers ponent porta al conjunt de Coaner, església i castell dalt un esperó rocós, i la carretera a Balsareny i una pista vers el nord-est porten a Sant Cugat del Racó.

Abans d'entrar a Manresa, a Sant Joan de Vilatorrada podem prendre la carretera C-37, que s'inicia a l'Eix Transversal i que porta a Igualada. Al cap d'uns quilòmetres la sortida de Maians permet agafar la carretera BV-1081 que conduceix a Castellfollit del Boix. Després caldrà desfer el camí en direcció a Manresa per retornar a la ruta principal.

La ciutat de Manresa, capital del Bages, és un important centre comercial i industrial i té, entre altres interessants monuments, la basílica de Santa Maria, gòtica, però que ha conservat alguns elements romànics. Una excursió lateral molt recomanable és la que per la C-141 a Vic arriba al proper monestir de Sant Benet de Bages, conjunt d'una gran bellesa i ara convertit en un centre cultural i turístic anomenat Món Sant Benet. Prop seu, la ruta de Navarcles a Terrassa pel coll d'Estenalles porta a l'església i castell de Talamanca, i, més enllà, al fondal on s'amaga el pintoresc poble de Mura amb l'església de Sant Martí.

Des de Manresa, l'itinerari continua per una ruta secundària cap al santuari de la Salut de Viladordis i, travessat el Llobregat, al Pont de Vilomara, a la propera esglésiola de Santa Maria de Matadars (o del Marquet). A Sant Vicenç de Castellet es troba la carretera general C-55, que segueix l'eix del Llobregat, i arriba aviat a Monistrol. Des d'aquí és ineludible la visita al monestir de Montserrat penjat a mig vessant de l'imposant massís d'aquest nom, de peculiar geologia, centre espiritual

CARDONA. SANT VICENÇ

de Catalunya i un dels grans santuaris del món catòlic. La Mare de Déu de Montserrat és una talla romànica. No gaire lluny del monestir es troba l'església també romànica de Santa Cecília, d'un antic cenobi, al peu de la vertical i espectacular paret de Sant Jeroni, coronada pel cim que és el punt culminant del massís.

Continuant per la vall del Llobregat i per la mateixa C-55 s'arriba a Abrera, amb la parroquial de Sant Pere i la capella de Sant Hilari, fins a trobar la N-211, i, tot seguit, per Martorell i Sant Andreu de la Barca, fins a la cruïlla dels Quatre Camins on, a la dreta, la N-340 permet, al cap d'uns 12 km, dues visites interessants: Santa Maria de Cervelló, a l'esquerra de la carretera, i per un ramal a Corbera de Llobregat, Sant Ponç de Corbera, als afores de la població.

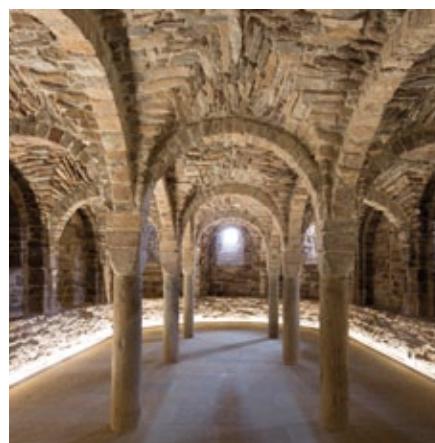
Principals monuments

Abrera. Església parroquial de *Sant Pere* (s. XII), d'una nau i capçalera trevolada de tipus llombard, bell portal esculpit i campanar de torre sobre la volta. Prop seu, capella preromànica de *Sant Hilari*, d'una nau i absis rectangular, amb impostes esculpides probablement anteriors.

CARDONA. SANT VICENÇ

Cardona. Capital de l'antic ducat del mateix nom. Monestir canonical de *Sant Vicenç*, església consagrada el 1040, un dels grans monuments romànics catalans: gran basílica de creu llatina de tres naus (central de 19,60 m d'alt. i sis finestrals) separades per pilars cruciformes, tres absis de tipus llombard, petit creuer, cimbori vuitavat, façana austera amb una rosassa i galilea porticada (amb reproducció de les pintures murals romàniques avui al MNAC); la cripta, sota el presbiteri, té tres naus amb voltes d'aresta sostingudes per columnes amb capitell troncopiramidal. De l'antic castell romànic, bressol d'un important llinatge i de gran valor estratègic, molt modificat, en resta la famosa *torre de la Minyona* o torre mestra, cilíndrica, retallada i amb una obra de talús posterior al costat del gran palau senyorial i dependències monàstiques posteriors (ara convertides en parador de turisme).

CARDONA. SANT VICENÇ

Castellar de n'Hug. Església parroquial de *Santa Maria* (s. XI, modificada), nau única, porta amb interessant ferramenta, campanar de torre. Prop, església de *Sant Vicenç de Rus* (1105), d'una nau i absis amb arcuacions; pintures murals.

bastida amb pedra rogenca, cimbori sobre el creuer amb la base d'un antic campanar.

Castellfollit del Boix. Església parroquial de *Sant Pere* (s. XI), originalment de nau única amb transsepte i tres absis, decoració llombarda, portada monumental al mur S (s. XIII); important reforma en època barroca.

Cervelló. Església de *Santa Maria o del Socors* (s. XI), antiga parròquia de *Sant Esteve*; una nau i absis del tipus llombard,

Coaner. Església de *Sant Julià*, consagrada el 1024, de tres naus i tres absis decorats (com els murs) a la manera llombarda, campanar de torre quadrada damunt el carener. Al seu costat, bella torre cilíndrica de l'antic castell. (Mun. de Sant Mateu de Bages).

Guils de Cerdanya. Església parroquial de *Sant Esteve* (s. XII), una nau, absis decorat, bella porta amb tres arquivoltes i columnes amb capitells esculpits. En procedeix un frontal amb escenes de la vida de *Sant Esteve*, avui al Museo del Prado.

MONTSERRAT. MARE DE DÉU

Manresa. Col·legiata de *Santa Maria* (dita popularment *la Seu*), gòtica, amb alguns elements de l'anterior temple romànic. Porta amb bells capitells i timpà de tema marià (l'original ha estat traslladat a l'interior) i arcs del claustre romànic al costat del claustre del segle XVIII.

El Marquet. Església de *Santa Maria de Matadars* (s. XI), d'una nau però amb capçalera anterior, preromànica, absis rectangular i dues capelles o absis laterals comunicats amb l'absis major per arcs de ferradura. El MNAC conserva una marededeu procedent d'aquesta església. (Mun. de Mura).

Montserrat. Monestir benedictí de *Santa Maria*, centre espiritual de Catalunya i focus cultural de gran tradició. De la basílica romànica resten només l'antiga porta d'accés traslladada a l'atri i la famosa imatge de la *Mare de Déu*, talla de fusta policromada i daurada de la fi del s. XII, molt bella, amb el característic color negre a la cara i les mans de Maria i Jesús. A la mateixa muntanya, de gran tradició eremítica i monàstica, l'antic cenobi benedictí de *Santa Cecília*, amb la bella església (s. XI) de tres naus i tres absis amb ornamentació llombarda. (Mun. de Monistrol de Montserrat i de Marganell.)

CERCS. SANT QUIRZE DE PEDRET

Mura. Parròquia de Sant Martí (s. xi-xii, modificada), absis amb arcuacions sobre capitells i mitges columnes, bell portal amb arquivoltes i rica decoració escultòrica (Epifania al timpà).

Obiols. Parròquia de Sant Vicenç, nau única i petit transsepte romànics i absis trapezial preromànic com els arcs de ferradura sobre columnes amb capitells molt primitius de l'interior. Tombes antropomorfes davant el portal. (Mun. d'Avià).

Olius. Parròquia de Sant Esteve (s. xi), notable exemplar de romànic llombard d'una nau, absis semicircular amb la

característica decoració, bella cripta de la mateixa mida que el presbiteri, de tres petites naus sostingudes per sis columnes amb capitells troncopiramidals i voltes d'aresta (escalà i campanar són del s. xvi). Prop, interessant cementiri modernista.

Pedret. Església de Sant Quirze (s. ix, ampliada al x i reformada al segle xii), un dels millors exemples del preromànic català, nau rectangular amb absis major trapezial i absidioles laterals de planta ultrapassada. Arcs de ferradura. Nau lateral sud desapareguda. S'hi han reproduït les pintures murals originals que es conserven al MDS (tant les primitives, del s. x, amb el famós *Orant*, com les plenament romàniques, del final del s. xi, amb escenes de l'Apocalipsi, etc.) i al MNAC (les de les absidioles), atribuïdes al Mestre de Pedret. Restes de pintura mural original *in situ*. (Mun. de Cercs.)

La Pobla de Lillet. En un turó sobre el poble, antiga canònica augustiniana de Santa Maria de Lillet amb església del s. xii, modificada. Restes del claustre, molt primitiu. Passarel·la metàl·lica moderna per sobre les ruïnes. Prop seu, església de Sant Miquel (s. xii), possible capella del castell, de planta circular amb absis adossat, cúpula semiesfèrica i porta adovellada, restaurada. A la parròquia de la Pobla es venera una *Majestat* (s. xii), gran talla de fusta policromada, procedent de Santa Maria.

Sant Benet de Bages. Antic monestir benedictí, conjunt romànic amb afegits posteriors: església (s. xii) amb planta de creu llatina, absis central que sobresurt exteriorment i dos de buidats al mur, cimbori coronat per una esvelta torre de dos pisos, portal amb arquivoltes i capitells, cripta, massís campanar de torre, magnífic claustre (s. XII-XIII) amb capitells esculpits de gran varietat i temàtica vegetal i figurativa. Declarat monument nacional el 1931. El conjunt, restaurat, acull el complex cultural i turístic Món Sant Benet. (Mun. de Sant Fruitós de Bages).

SANT BENET DE BAGES

LA POBLA DE LILLET. SANT MIQUEL

Sant Cugat del Racó. Església parroquial també coneguda com S.C. Salou (s. xi), notable exemplar de tipus llombard amb planta de creu grega i excepcional cimbori de planta circular, absis i una de les absidioles, porta gòtica. (Mun. de Navàs).

Sant Jaume de Frontanyà. Església parroquial, antiga canònica augustiniana, bellíssim exemple del romànic llombard del s. xi, amb planta de creu llatina. Majestuós cimbori poligonal de dotze cares sostingut per trompes còniques (únic a Catalunya i imitat en la restauració de Ripoll), tres absis i una façana austera.

SANT JAUME DE FRONTANYÀ

Sant Llorenç de Morunys. Antic monestir benedictí, amb l'església (s. xi) de tres naus i decoració llombarda, molt modificada, ara parròquia, que guarda interessants retaules gòtics i barrocs, i restes de les dependències monàstiques. Claustre renaixentista. Museu Centre d'Interpretació de la Vall de Lord.

Sant Llorenç prop Bagà. Antic monestir benedictí, amb l'església dels s. xi-xii, molt modificada en època barroca. De tres naus, tribuna amb volta d'aresta a la meitat de la nau central. Campanar de torre truncat, relleus preromànics a les finestres de llevant. Dependències monàstiques i vestigis del claustre. Exemple de restauració arquitectònica contemporània. (Mun. de Guardiola de Berguedà).

Sant Ponç de Corbera. Antic priorat benedictí, interessant església (s. xi) d'una nau, transsepte capçat per tres absis semicirculars i cimbori sobre el creuer coronat pel campanar, amb tot l'exterior

amb ornamentació llombarda. A la parròquia del proper poble de Corbera, talla policromada de la *Mare de Déu de la Llet* (s. XII-XIII), que en procedeix. (Mun. de Cervelló).

Santa Eugènia de Nerellà. Església parroquial, d'una nau i curiós campanar de torre quadrada i ornamentació llombarda, amb una forta inclinació, conejuda com la *torre de Pisa* de la Cerdanya. (Mun. de Bellver de Cerdanya.)

Solsona. Catedral de *Santa Maria*, seu de bisbat des del 1593 i, abans, d'una important canònica augustiniana, que correspon a un temple romànic consagrat el 1163 però molt modificat en època gòtica i barroca; de l'església romànica resten els tres absis, decorats a l'interior amb columnes i capitells, la porta del claustre d'escola lleidatana (s. XIII), el magnífic campanar i la famosa i bellíssima imatge de la *Mare de Déu del Claustre*, de pedra negra. Capitells i

SOLSONA. CATEDRAL

columnes conservades al veí Museu Diocesà i Comarcal.

Talamanca. Església parroquial de *Santa Maria* (s. XII), de nau única, creuer i absis, porta amb arquivolta i columnes amb capitells treballats, fris als murs exteriors amb mènsules.

Talló. Església parroquial i santuari de *Santa Maria* (s. XI-XII), àmplia nau i absis ornamentat, porta amb bella ferramenta protegida per un porxo, campanar de torre; talla romànica del s. XIII de la *Mare de Déu*. Havia estat seu d'una canònica augustiniana. Es tracta del temple romànic més notable de la comarca. (Mun. de Bellver de Cerdanya).

Viladordis. Santuari i parròquia de la *Mare de Déu de la Salut*, petit edifici d'una nau i absis, modificat. (Mun. de Manresa).

BELLVER DE CERDANYA. SANTA EUGÈNIA DE NERELLÀ

SANT PERE DE BOÍ. MÀ DE DÉU. FRONTAL (CIRCA 1260). MNAC

RUTA 5

Dels Pirineus a Barcelona pel Ripollès, Osona i el Vallès

La porta del coll d'Ares i la carretera C-38 donen entrada al Ripollès i aviat es descobreix l'esvelt campanar de l'església de Molló, entre prats. Poc després, un llarg ramal a l'esquerra amb magnífiques panoràmiques sobre les serres de l'alta Garrotxa es dirigeix a Rocabruna i baixa cap al fons on s'amaga el pintoresc poble de Beget, amb una bella església que guarda una impressionant Majestat.

De nou a la C-38, s'arriba de seguida a Camprodon, coneguda població turística amb elements valuosos com l'església de Sant Pere i el gran pont medieval, i voltada d'un esplanerós i sedant paisatge pirenenc. Des d'aquí, per la carretera lateral a Setcases, cal visitar la bonica parròquia de Llanars.

La mateixa carretera C-38, vorejant el Ter, porta vers Sant Pau de Segúries i Sant Joan de les Abadesses, atractiva població amb el monestir que guarda el bell grup del Santíssim Misteri i les restes consolidades de l'antiga

parròquia; pont medieval a la sortida del nucli urbà, reconstruït després de la Guerra Civil. El quasi rectilini camí de Ripoll discorre entre conreus i verds prats al peu del Ter.

Ripoll, a la confluència del Ter i del Freser, capital de la comarca, té una especial significació històrica com a centre repoblador i cultural («el bressol de Catalunya»); el seu antic monestir de Santa Maria és un monument cabdal, amb una esplèndida portalada. En surten camins vers la Cerdanya, el Berguedà i la Garrotxa. Continuant Ter avall per la C-17, en un paisatge boscat per roures, pins i arbres de ribera, després de Montesquiu i Sant Quirze de Besora, un ramal a l'esquerra que creua un llarg pont sobre el riu, porta a Torelló i, ben a prop, a la bella església de Sant Vicenç de Torelló, restaurada.

La C-17 deixa, finalment, el curs del Ter i s'endinsa pels fèrtils i ben cuidats camps de la Plana de Vic, puntejada per grans cases pairals i voltada de muntanyes. Al mig, la important ciutat de Vic, capital d'Osona, té, a més dels monuments romànics (campanar de la catedral i contingut del Museu Episcopal), molts altres atractius com l'àmplia i sempre animada plaça Major, porxada, amb el concorregut mercat de dimarts i dissabtes, i embotits de fama.

Des de Vic es poden fer nombroses excursions per visitar alguns dels monuments que formen el ric patrimoni romànic de la Plana; vers el nord-est, Tavèrnoles i Savassona i, sobretot, el monestir de Sant Pere de Casserres, situat a l'extrem d'una proa rocosa sobre el pantà de Sau, al Ter; vers l'est, Santa Eugènia de Berga, Vilalleons, Espinelves i Sant Sadurní d'Osormort, situats en bonics paratges i fàcilment assequibles; vers l'oest, per la ruta C-25d de Prats de Lluçanès, a l'altiplà que separa les aigües del Ter i les del Llobregat, on es troba l'església de Sant Andreu

CAMPRODON

de Llanars i, sobretot, el monestir de Lluçà, que justifica el viatge; cap al sud-oest, la ruta de Santa Eulàlia de Riuprimer porta fins a Vilanova del Pla i a l'exceptional monestir de l'Estany, ja al Moianès.

Seguint de nou la C-17 en direcció a Barcelona, s'arriba a la Garriga, lloc tradicional d'estiuig ja dins la comarca del Vallès, amb l'església de Santa Maria del Camí, i, més al sud, a Canovelles, amb la parroquial de Sant Feliu. Però molt abans d'accedir a aquests dos indrets, des de Centelles, hi ha l'opció d'agafar la sinuosa ruta de la C-1413 que serpenteja per damunt dels cingles de Bertí i poc abans de Sant Feliu de Codines arribar per un trencall a l'esquerra al pintoresc paratge de Sant Miquel del Fai, amb una església troglodítica ran d'uns bells saltants d'aigua.

Des de Sant Feliu de Codines es baixa vers Caldes de Montbui, estació balneària d'aigües termals amb interessants restes romanes; poc abans d'arribar-hi, una bonica ruta de muntanya s'enfila al Farell i baixa fins a Sant Sebastià de Montmajor, enmig d'una vall recollida. De Caldes, per Castellar del Vallès, s'accedeix a la ciutat de Terrassa, fita obligada, per visitar el conjunt de les esglésies de Sant

Pere que testimonien l'antic bisbat d'Egara. Una bona excursió de muntanya és la que porta, per la carretera de Navarcles i la pista que puja fins a Can Pobla, des d'on cal continuar a peu uns $\frac{3}{4}$ d' hora, fins al cim de la Mola, presidit per l'església de l'antic monestir de Sant Llorenç del Munt, des d'on es divisa un espectacular panorama.

Des de Terrassa, la carretera de Rubí porta a la població de Sant Cugat del Vallès, al peu de la serra de Collserola, divisòria amb el pla de Barcelona, on hi ha l'imposant conjunt de l'antic monestir benedictí, amb un magnífic claustre romànic. En direcció a Cerdanyola, la carretera de Sabadell N-150, permet arribar al proper

BIGUES I RIELLS. SANT MIQUEL DEL FAI

RIPOLL. SANTA MARIA

temple de Santa Maria de Barberà del Vallès, amb interessants pintures murals. De nou per la N-150, refent camí, l'itinerari porta a la ciutat de Barcelona. El «cap i casal» de Catalunya, una de les principals ciutats de la Mediterrània, cosmopolita i monumental, és també una fita importantíssima en qualsevol ruta del romànic. Al costat de monuments de gran interès, com Sant Pau del Camp, té el Museu Nacional d'Art de Catalunya, que estatja la millor col·lecció de romànic del món.

Principals monuments

Barberà del Vallès. Església parroquial de *Santa Maria* (s. xi); una nau i gran transsepte on s'obren tres absis amb decoració llombarda, igual que al mur; campanar de torre amb coberta piramidal. Interessants pintures murals presidides pel Pantocràtor, amb escenes de l'Antic i el Nou Testament, l'Exaltació de la Creu, etc.

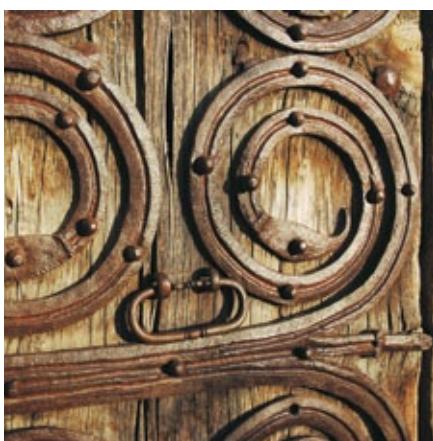
Barcelona. La vitalitat política i econòmica de la capital de Catalunya ha fet desaparèixer la ciutat d'època romànica. En resten, però, interessants mostres: a la catedral, capella de *Santa Llúcia* (s. xiii) i elements al claustre; a les *muralles* romanes, refetes en època comtal (especialment a la zona de la plaça de la Catedral); antic monestir benedictí, femení, de *Sant Pere de les Puelles* (s. x-xi, molt reformat) i, sobretot, antic monestir benedictí de *Sant Pau del Camp* (s. xii-xiii) amb l'església de nau única i ampli transsepte i tres absis, notable portada i claustre amb arcs lobulats i bells capitells; capelles de *Sant Llàtzer* (s. xii) de l'antic *Hospital dels Mesells* i d'*En Marcús* (s. xii), galeria del pati del *Palau Episcopal* (s. xiii). Vestigis del palau comtal romànic dins el Palau Reial Major (plaça del Rei). Entre altres museus, cal destacar el MNAC, de riquíssim fons. A l'Arxiu de la Corona d'Aragó, excepcionals manuscrits miniats com el *Liber feudorum maior*.

Beget. Església de *Sant Cristòfol* (s. xii), de grans proporcions, nau única, absis amb bell finestral, porta decorada i campanar de planta quadrada de tres pisos; conserva la famosa *Majestat de B.*, talla del s. xii amb túnica i corona, policromada posteriorment. Pica baptismal i una sèrie de retaules i imatges gòtics i barrocs. (Mun. de Camprodon.)

Camprodon. Antic monestir benedictí de *Sant Pere*, església consagrada el 1169 amb planta de creu llatina, cinc

L'ESTANY. SANTA MARIA

LLUÇÀ. SANTA MARIA

absis quadrats, cúpula sobre el creuer amb llanterna octagonal que sosté el petit campanar de dos pisos, porta amb columnes.

Canovelles. Església parroquial de *Sant Feliu* (s. xi), d'una nau i absis del tipus llombard, amb notable portada (s. xii-xiii) amb arquivoltes i decoració geomètrica i animal.

Espinelves. Església parroquial de *Sant Vicenç*, de dues naus i dos absis (s. xi i xii), amb decoració del tipus llombard, campanar de tres pisos amb arcuacions sostingudes per mènsules amb caparrons. Porta S del s. xii.

L'Estarany. Antiga canònica augustiniana de *Santa Maria*, església consagrada el 1133, d'una nau, creuer i tres absis, i magnífic claustre dels s. xii i xiii amb deu arcs per banda sobre parells de columnes i un bon nombre de capitells d'una gran diversitat temàtica (escenes bíbliques i profanes com esposalles, joglars, etc.); dependències monacals i petit museu.

La Garriga. Església de *Santa Maria del Camí*, d'un antic hospital de camí ral, de nau única i portada esculpida, refeta al s. xii sobre una construcció anterior.

Llanars. Església parroquial de *Sant Esteve*, consagrada el 1168, d'una nau i absis, ric portal de tres arcs en degradació, columnes i capitells d'escola rossellonesa i ferramenta original, valuós frontal d'altar de fusta policromada (s. xii) amb el Pantocràtor i escenes de la vida de sant Esteve.

Lluçà. Antic priorat canonical de *Santa Maria*, església de la fi del s. xii d'una nau

i tres absis, després molt modificada i modernament restaurada; ferramenta original de la porta; notable claustre de petites dimensions amb columnes i capitells molt bells (temes vegetals i bestiari), dins la línia de l'escola ripollesa. En procedeixen el magnífic frontal i laterals d'altar (s. xiii) conservats al MEV, reproduïts en part. Sota el cor es van trobar unes pintures gòtiques del s. xv. En un turó proper, ruïnes del *castell de L.* i capella de *Sant Vicenç*, amb nau de planta circular i absis semicircular.

Molló. Església parroquial de *Santa Cecília* (s. xi), d'aparell ben escairat, una nau i creuer, portada d'arcs en degradació i fris treballat damunt, esvelt campanar de torre amb quatre pisos, frisos d'arcuacions i bells finestrals.

Ripoll. Antic monestir benedictí de *Santa Maria*, actual església parroquial, un dels grans centres de repoblació de la Catalunya Vella (fundat el 879 pel comte Guifré el Pelós) i centre de difusió cultural

BARCELONA. SANT PAU DEL CAMP

SANT CUGAT DEL VALLÈS

MATADEPERA. SANT LLORENÇ DEL MUNT

(important *scriptorium*); restaurat a partir del 1886 amb criteris propis del romanticisme arquitectònic: església basilical consagrada el 1032, de cinc naus, creuer i set absis del s. xi, del tipus llombard, doble campanar, el de migdia de set pisos; tomba romànica del comte Ramon Berenguer III; portalada de mitjan s. xii, la millor obra de l'escultura romànica catalana, amb complexa decoració en set franges horizontals amb escenes bíbliques, apocalíptiques i al·legòriques i, a l'intradós de l'arc de la porta, els dotze mesos de l'any amb escenes de la vida rural; claustre iniciat a la segona meitat del s. xii, amb una ala plenament romànica amb decoració molt bella als capitells (animals afrontats, monstres, fullatges) que ha donat nom a l'escola ripollesa d'escultura. Els altres porxos claustrals, datats dels segles xiv-xvi i fets a imitació del romànic. Vestigis de les dependències monacals i de l'escultura en estuc de la dita *Mare de Déu del Claustre* (s. xiii). En la capella de la Congregació, Centre d'Interpretació del Monestir.

Rocabruna. Església parroquial de Sant Feliu (s. xii), d'una nau i absis, porta amb bella ferramenta, campanar quadrat. (Mun. de Camprodon).

Sant Andreu de Llanars. Antiga parròquia rural (s. xii), d'una nau i absis amb petit campanar quadrat sobre la volta. (Mun. de Prats de Lluçanès).

Sant Cugat del Vallès. Antic monestir benedictí, actual parròquia, alçat sobre les restes d'una fortalesa del baix imperi romà; vestigis d'una església dels segles v-vii al claustre. Gran església de tres naus i tres absis iniciada al s. xii i acabada en estil gòtic (façana de ponent); campanar de torre de tipus llombard, corresponent a l'església monacal anterior (s. xi); magnífic *claustre* romànic (fi del s. xii, inici s. xiii), sobrealtçat amb un pis renaixentista el s. xvi, amb bells capitells (vegetals i figuratius) del mestre escultor gironí Arnau Cadell, que es representà ell mateix esculpint amb una

SANT JOAN DE LES ABADESSES. SANTÍSSIM MISTERI

inscripció que l'identifica. Sala capitular i vestigis d'altres dependències monacals romàniques i preromàniques. En les dependències al voltant del claustre, Museu de Sant Cugat.

Sant Joan de les Abadeses. Antic monestir benedictí femení, després canònica augustiniana; església (s. xii) d'una nau amb un ampli transsepte capçat per cinc absis de rica decoració, molt restaurats, restes d'un claustre o galeria romànics al costat del gòtic, famós grup escultòric del *Davallament de la Creu*, dit el *Santíssim Misteri* (1251) amb set figures de talla policromada, un dels millors de l'època. En les antigues dependències monàstiques, Museu del Monestir. Ruïnes consolidades de l'antiga parròquia dels Sants Joan i Pol, destruïda en la Guerra Civil de 1936-1939 (capçalera de tres absis i façana amb portalada decorada).

Sant Llorenç del Munt. Antic monestir benedictí, de tradició eremítica, al cim de

la Mola (1.104 m): església (consagrada el 1064), monument cabdal del romànic llombard, de planta basilical i cimbori vuitavat, tres naus i tres absis. Restes de dependències monàstiques. (Mun. de Matadepera).

Sant Miquel del Fai. Antic monestir benedictí, situat en un paratge natural protegit, amb espectaculars cingles i saltants d'aigua; conserva d'època romànica la façana de l'església sota una gran balma, dins la tradició d'església troglodítica. Creu processional de plata (s. xii) procedent del monestir, ara al Museu Diocesà de Barcelona. A migdia, a la petita capella de Sant Martí, s'han reproduït les pintures murals conservades al MNAC. (Mun. de Bigues i Riells).

Sant Pere de Casserres. Antic monestir benedictí envoltat per la cua del pantà de Sau. Model de monestir romànic del segle xi. L'església, molt àmplia, consagrada vers el 1053, té una gran bellesa de línies,

LES MASIES DE RODA. SANT PERE DE CASSERRES

amb tres naus i tres absis, ornamentació llombarda; campanar massís de planta quadrada; petit claustre reconstruït; dependències monàstiques amb mobiliari i objectes que reproduueixen la vida del monestir. (Mun. de les Masies de Roda).

Sant Sadurní d'Osormort. Església parroquial (s. xi), de nau única i absis del tipus llombard, gran campanar sobre l'atri, modificat; en procedeixen pintures murals (s. xii), avui al MEV.

Sant Sebastià de Montmajor. Església parroquial (s. xi) d'una nau amb transsepte, absis major carrat i absidiolos laterals semicirculars, absidiola lateral, campanar de torre sobre el creuer, característica decoració llombarda. (Mun. de Caldes de Montbui).

Sant Vicenç de Torelló. Església parroquial (s. xi-xii), d'una nau amb creuer i gran absis, bell campanar de torre de tres pisos del tipus llombard.

Santa Eugènia de Berga. Notable església parroquial (s. xi-xii) d'una nau, creuer i tres absis, cimbori que suporta el campanar de tres pisos amb finestres geminades, rosassa, porta amb arquivoltes, columnes i capitells d'escola ripollesa.

Savassona. Església de Sant Pere de S. (s. xi), d'una nau i absis, amb decoració del tipus llombard, al peu del castell. Prop seu, petita església de Sant Feliuet, amb capçalera preromànica (arc ultrapassat i absis rectangular), que té a l'exterior tombes antropomorfes (s. x) i restes d'un poble ibèric. (Mun. de Tavèrnoles).

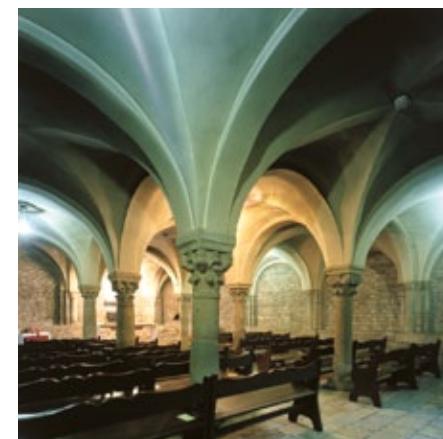
Tavèrnoles. Església parroquial de Sant Esteve (vers 1070), modificada, d'una nau i absis semicircular, amb decoració llombarda, campanar de torre del mateix tipus.

Terrassa. Conjunt de les esglésies de Sant Pere de Terrassa, antic complex episcopal del bisbat d'Egara. Conserva tres esglésies del més gran interès: *Santa Maria*, antiga canònica augustiniana (planta de creu llatina, cimbori i cúpula octagonal coronada per campanar de dos pisos, decoració llombarda, consagrada el 1112, però amb capçalera reaprofitada de la catedral paleocristiana del segle vi, quadrada per fora i planta interior d'arc ultrapassat); *Sant Miquel* (s. vi) (planta quadrada, absis heptagonal i vuit columnes amb capitells que sostenen la cúpula central, cripta amb capella absidal de tres lòbuls) i *Sant Pere*, església parroquial (absis del s. vi tricònquid que delimita una planta en trapezi, nau única romànica i creuer d'època carolingia, com el retaule de pedra de l'obertura de l'absis). Excepcional conjunt de pintures murals preromàniques en les tres esglésies, pintura mural del final del s. xii en una absidiola de Santa Maria, amb escenes del martiri de sant Tomàs Becket. Interessants retaules gòtics. Centre d'interpretació del conjunt a l'antiga rectoria, sobre un baptisteri paleocristià.

Vic. Seu d'un important bisbat, la ciutat presenta un notable conjunt monumental. Catedral renovada a partir del 1782 que conserva un magnífic campanar romànic

TERRASSA. CONJUNT DE SANT PERE

VIC. CATEDRAL

de set pisos, de tipus llombard, i una cripta (amb columnes amb capitells), corresponents a la catedral consagrada pel bisbe Oliba el 1038. Al seu costat, el Museu Episcopal (MEV), que guarda un ric patrimoni medieval. Vestigis del castell palau dels Montcada al voltant del temple romà.

Vilalleons. Església de Santa Maria (s. xi-xii), d'una nau, mur i absis semicircular amb decoració llombarda. Campanar de torre afegit als peus del temple. Vestigis d'una portalada monumental (s. xii). Retaules barrocs. (Mun. de Sant Julià de Vilatora).

Vilanova del Pla. Església de Sant Jaume (s. xi-xii), adossada a un antic mas, una de les poques de nau de planta circular; absis amb la característica decoració llombarda. (Mun. de Santa Maria d'Oló).

RUTA 6

De l'Empordà i la Garrotxa a la Selva per Girona

Vuit quilòmetres al sud de la Jonquera, la carretera secundària a Capmany permet l'inici d'un itinerari variat i suggestiu, en el qual la qualitat dels monuments a visitar s'acompanya d'una gran diversitat paisatgística, des de les visions litorals més espectaculars fins a un rerepaís muntanyós i contrastat.

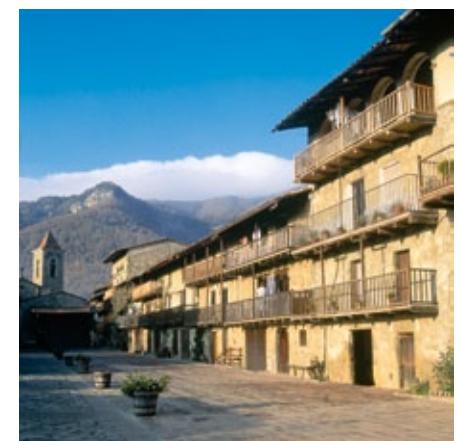
Entre costers, sovint plantats de vinya, un petit branc de ruta des de Garriguella porta a Vilamaniscle, d'on una pista de muntanya arriba a Sant Quirze de Colera, al centre d'una vall reclosa que és un dels paratges més solitaris i insòlits dels vessants de les Alberes. Per contrast, la situació del conjunt monumental de Sant Pere de Rodes, assequible per carretera des de Vilajuïga i gairebé al carener de la serra del seu nom, proporciona una bellíssima visió panoràmica de la Costa Brava septentrional, sobre la península del cap de Creus, avui Parc Natural, on es destaquen les blanques cases del Port de la Selva, al racó més protegit de la badia.

Continuant cap a Palau-saverdera, l'arribada a Roses i a la vella església romànica situada dins la Ciutadella, s'acompanya del plaer de trobar la corba harmoniosa de l'extens golf de Roses, un dels paisatges més iluminosos i oberts del litoral de l'Empordà. De camí vers l'interior, Castelló d'Empúries dona l'oportunitat, a través de la ruta secundària de Sant Pere Pescador, a tocar del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà, d'arribar a Sant Miquel i Sant Tomàs de Fluvia, dos monuments que presideixen l'horizontalitat del paisatge empordanès, fet de verds gammats on la presència dels rengles de xiprers protectors recorda la purificadora embranzida d'un vent mític: la tramuntana.

Peralada i Vilabertran són visites ineludibles que justifiquen el petit tomb abans d'arribar a Figueres. La capital de l'Empordà —amb el singular Teatre-Museu Dalí— obre la porta a una segona part de l'itinerari on els paisatges de disseny lineal canviem cap a una abrupta perspectiva de muntanya.

Passat Navata i Lladó, la comtal població de Besalú i les petites poblacions veïnes de Beuda i Palera, amb l'església del Sant Sepulcre, són l'entrada d'una comarca —la Garrotxa— on el romànic és tan abundant que solament és possible donar-ne unes mostres. L'itinerari ofereix molts altres atractius naturals, com el cingle basàltic de Castellfollit de la Roca, la vegetació esponerosa o el rosari de cons volcànics truncats que, testimonis d'un passat de sismes, envolten la capital comarcal: Olot.

Sant Joan les Fonts, vora el Fluvia, aquesta mena de jardí natural que és la Vall de Bianya, puntejada per nombroses esglésioles, i el recorregut fins a Sant Esteve d'en Bas, a tocar del pintoresc nucli d'Hostalets, arrodoneixen el panorama. Com ho fan més endavant, camí de Banyoles, la simfonia colorista i vegetal que

ELS HOSTALET D'EN BAS

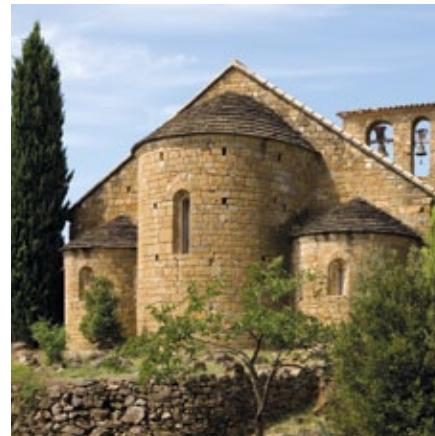
és la famosa fageda d'en Jordà i el cràter volcànic de Santa Margarida, dos punts naturals de gran atractiu que complementen el bell conjunt urbà medieval de Santa Pau.

La visita a Porqueres, encarada a la ciutat de Banyoles, dona pretext per fer gairebé una volta a l'estany de Banyoles, una inesperada superfície líquida de cent hectàrees, silenciosa, turgent, sobre la qual s'acotxen meditatis els desmais, i que sembla posada per realçar, com a teló de fons, la gràcia de la seva església.

Girona és, naturalment, punt i a part decisiu en l'itinerari, i cal dedicar-li temps. Si és possible, caldrà afegir a la visita dels monuments una passejada pels carrerons estrets del barri antic, pel call jueu, i també per contemplar reflectits a l'aigua de l'Onyar els darreres de les cases de Ballesteries.

La visita a Cruïlles, a Sant Julià de Boada i a Canapost, i, a continuació, a Sant Feliu de Guíxols, permet, en primer lloc, el pas per la capital del Baix Empordà, la Bisbal d'Empordà, on s'ofereix ceràmica popular de qualitat, i, en segon lloc, pel trajecte costaner de Palamós a Sant Feliu, un dels sectors més bonics de la Costa Brava on contrasta la senyorial i tranquil·la zona residencial de s'Agaró amb la voragine del centre turístic de Platja d'Aro.

De Bell-lloc, al terme de Santa Cristina d'Aro a prop de Sant Feliu, a Santa Coloma de Farners i, finalment, a l'idílic racó de Sant Pere Cercada —assequible per una agradable pista forestal—, l'enllaç es produeix per bones carreteres, entre conreus, pinedes i sobretot característiques suredes que cobreixen les terres de la Selva, puntejades per belles masies.

BEUDA. SANT SEPULCRE DE PALERA

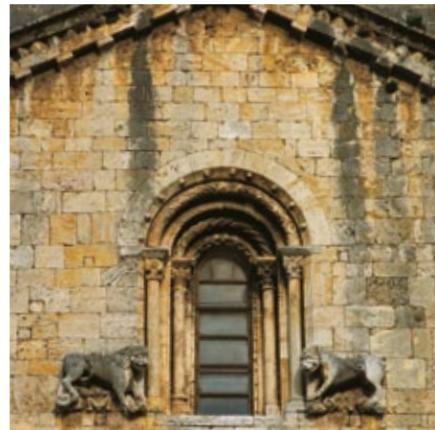
BESALÚ

Finalment, per la carretera C-35 els pobles de Maçanet de la Selva i Hostalric, aquest amb imposants restes de les seves muralles, faciliten el camí cap a Breda —un altre centre ceràmic— al peu del Montseny, on sobresurt solemne, per damunt de les cases, la poderosa fàbrica del seu campanar romànic.

Principals monuments

Bell-lloc. Església de *Santa Maria* (s. x), modificada, nau única amb planta de feradura a l'interior de la capçalera. (Mun. de Santa Cristina d'Aro.)

Besalú. Antiga capital del comtat del mateix nom. Població amb un dels conjunts monumentals romànics més rics del país. Església del monestir benedictí de *Sant Pere* (s. xii), de tres naus, absis amb girola a l'interior (cinc arcs sobre columnes amb capitells esculpits), finestral damunt la porta amb lleonets en relleu als costats. Església de *Sant Vicenç* (s. xii), de tres naus i creuer, elegant absis amb dues absidioles al costat, porta amb arquivoltes i capitells. Portada de l'església de *Sant Julià* (s. xii), de l'antic hospital. Rúines de la canònica augustiniana de *Santa Maria* (s. xii), amb la capçalera de tres absis, dominant la vila, al costat d'on hi havia hagut el desaparegut *castell de B.* Sectors de muralla altmedieval. Interessant *micvè* (lloc d'ablucions rituals jueves) i vestigis de la sinagoga (s. xiii). Pati amb arcades de *can Llaudes* o dels *Cornellà*, bon exemple de romànic civil. Pont gòtic sobre el *Fluvia*.

Beuda. Església parroquial de *Sant Feliu* (s. xii), de tres naus amb els corresponents absis, portal amb arquivolta, pica baptismal esculpida.

Breda. Antic monestir benedictí de *Sant Salvador*, ara temple parroquial; l'església fou renovada en època gòtica, en resten, però, el magnífic campanar de torre (s. xi), de 32 m d'alçada i cinc pisos, d'ornamentació llombarda, i part del claustre (fi del s. xiii), i també d'època romànica, una part de la primitiva parròquia de *Santa Maria* (ara Museu Municipal Josep Aragay), d'on procedeix una talla romànica de la Mare de Déu, venerada a Sant Salvador.

Canapost. Església de *Sant Esteve* (s. ix-x i xi-xii), formada per dos edificis juxtaposats, preromànic l'un (absis trapezoïdal) i

GIRONA. BANYS ÀRABS

romànic l'altre (absis semicircular); campanar de torre; restes de pintures murals. (Mun. de Vulpellac).

Cruïlles. Antic monestir benedictí de *Sant Miquel* (s. xi), església de planta basilical, modificada, transsepte i tres absis, decoració del tipus llombard, restes de pintures murals. Vestigis de la sala capitular. En procedeixen una bella Majestat i una interessant biga de baldaquí amb pintures, avui al MAG. (Mun. de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura).

Girona. Important capital d'època carolingia, centre d'un comtat i d'una gran i poderosa diòcesi, té un ric patrimoni

monumental. La *catedral*, de façana barroca i nau gòtica, conserva d'època romànica la magnífica torre de Carlemany (s. xi), campanar de cinc pisos del tipus llombard, el claustre (s. xii), un dels més bells del país, amb capitells i frisos esculpits amb escenes bíbliques o motius ornamentals, i el dormitori dels canonges; ara de l'altar major i la dita Cadira de Carlemany (s. xi), de marbre. Peçes notables als veïns museus, el TCG (amb el brodat dit *Tapís de la Creació*) i el MAG. Antic monestir de *Sant Pere de Galligants* (s. xii), església de tres naus, capçalera amb quatre absis, campanar vuitavat de dos pisos, magnífic claustre amb capitells de tema bíblic i figuratius (actual Museu Arqueològic).

SANT JOAN LES FONTS

En depenia la petita església de *Sant Nicolau*, d'una nau, gran cimbori, petit creuer i tres absis. Església de *Sant Feliu*, iniciada al segle XIII en art romànic i acabada en gòtic, capitells esculturats. Els coneguts com a *Banys Àrabs* són en realitat una construcció del segle XIII que imita l'arquitectura de tradició musulmana i jueva (notable templet octagonal i llanterna exterior). La *Fontana d'Or*, bona mostra del romànic civil. Torres del recinte de la *Força Vella* d'època carolíngia i romànica.

Lladó. Antiga canònica augustiniana de *Santa Maria*, notable església (s. XII) de planta basilical, tres naus i tres absis, remarcable portalada amb arquivoltes molt ornamentades, timpà i llinda i capitells d'arrel clàssica sobre les columnes, bell finestral, restes de dependències monàstiques.

Navata. Antiga església parroquial de *Sant Pere* (s. XII), una nau i absis, notable portalada amb arquivoltes, timpà amb l'*Agnus Dei*, capitells d'arrel clàssica (i un amb animals fantàstics), ferramenta romànica i restes de pintures murals.

Palau-saverdera. Església parroquial de *Sant Joan* (s. XI), de tres naus i tres absis, amb decoració de tipus llombard.

Peralada. Vila de ric passat històric amb un notable conjunt monumental. Claustre

PORQUERES. SANTA MARIA

d'una antiga canònica augustiniana i després convent de *Sant Domènec* (s. XII-XIII), aïllat enmig de la població (el convent fou enderrocat), amb columnes i capitells amb escenes bíbliques, de bestiari, etc., d'una gran força expressiva.

Porqueres. Església parroquial de *Santa Maria*, a la vora de l'estany de Banyoles, interessant edifici (consagrat el 1182) d'una nau i absis trilobat a l'interior, porta amb tres arcs en degradació i columnes amb capitells esculpits (temes vegetals i animals) i campanar d'espaldanya; a l'arc triomfal, capitells de gran interès.

Roses. Dins el recinte de la Ciutadella, ruïnes consolidades de l'església de l'antic monestir benedictí de *Santa Maria*, capçalera en bona part reconstruïda, amb els absis amb decoració de tipus llombard. Temple consagrat el 1053.

Sant Esteve d'en Bas. Església (s. XII), d'una nau amb transsepte i absis central poligonal d'influència provençal, modificada, amb belles mostres d'escultura (capitells, timpà) d'escola ripollesa. (Mun. de la Vall d'en Bas).

Sant Feliu de Guíxols. Antic monestir benedictí; davant l'església (en la seva major part gòtica), la famosa *Porta Ferrada*, probablement pòrtic del primitiu edifici preromànic (s. X) o façana de l'antic

palau abacial, amb una base de tres arcs de ferradura sostinguts per columnes cilíndriques; al damunt, galeria de tres obertures triforades amb arcs més petits i un fris posterior del tipus llombard. Flanquegen la façana major del temple la torre del *Fum* (s. X) i la del *Corn* (s. XI-XII, molt reformada).

Sant Joan les Fonts. Antic monestir benedictí (s. XII), majestuosa església de tres naus amb absis ben decorats, portalada amb capitells esculpits, pica baptismal amb relleus. Casa forta de *Juvinyà* (s. XI-XIII), un dels monuments del romànic civil més ben conservats de Catalunya.

Sant Julià de Boada. Església preromànica, ben conservada; una nau dividida per un gruixut arc de ferradura i absis trapezial, arc triomfal també de ferradura. Vestigis de pintures murals romàniques (s. XII). (Mun. de Palau-sator).

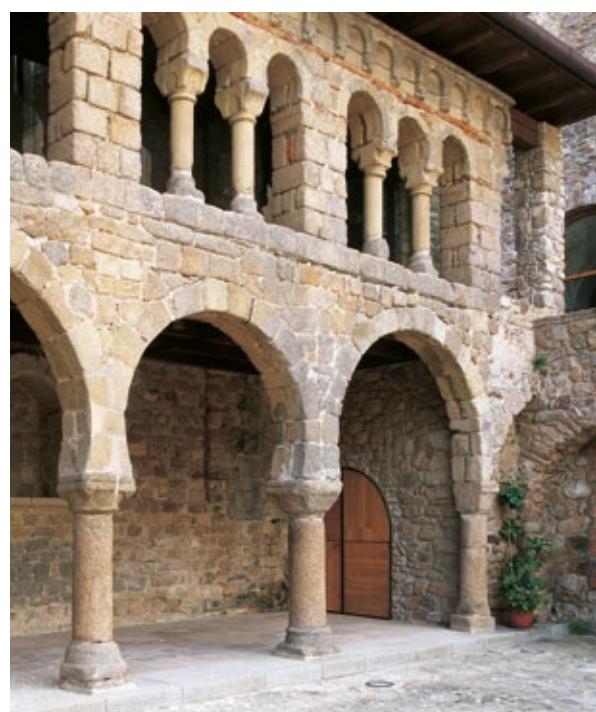
Sant Miquel de Fluvia. Antic monestir benedictí (s. XI), església de tres naus amb transsepte destacat, tres absis del tipus llombard, pilars i semicolumnes a l'interior amb bells capitells (tema vegetal, figures, ocells); gran campanar (s. XII) exempt, de torre, de tres pisos i decoració llombarda. Conjunt fortificat. A poca distància, antic priorat de *Sant Tomàs de Fluvia* (aquest dins el mun. de Torroella de Fluvia), amb església (s. XI-XII) d'una nau i transsepte i tres absis amb interessants pintures murals (s. XII-XIII).

Sant Pere Cercada. Antiga canònica augustiniana, església (s. XIII) que constitueix una bona mostra del romànic tardà, amb planta de creu llatina, cimbori i tres absis oberts al creuer, porta i finestres amb arquivoltes, columnes i capitells. (Mun. de Santa Coloma de Farners).

Sant Pere de Rodes. Antic monestir benedictí, un dels més famosos de Catalunya per la importància del conjunt arquitectònic i per la seva situació privilegiada dominant la península del cap de Creus i el golf de Lleó. Església (final s. X i principi s. XI) que segueix encara la tradició

SANT MIQUEL DE FLUVIÀ

SANT FELIU DE GUÍXOLS

SANT PERE DE RODES

carolíngia, de tres naus molt desiguals separades per pilars i columnes adossades sobre un alt basament, transsepte amb absis central i dues absidioles, girola, cripta, interessants capitells corintis (amb caparrons zoomòrfics) i poligonals (decoració geomètrica). Campanar de planta quadrada (27 m) de tres pisos i del tipus llombard (s. xii). Claustre superior reconstruït (s. xii) i part d'un claustre inferior (s. xi, amb vestigis de pintures murals), restes de les dependències monàstiques i de les fortificacions (gran torre mestra). Molt a prop, sobre l'àrea d'aparcament, notable església de *Santa Helena*, preromànica, ampliada en època romànica, entre les restes d'un antic poble. Els vestigis del castell de Verdera dominen tot l'entorn, recinte fortificat amb bestorres (s. xiii) que corona el cim de la muntanya (Mun. del Port de la Selva).

SANT PERE DE RODES

VILABERTRAN. SANTA MARIA

de tipus llombard, restes d'una església anterior i del claustre; fortificacions i fosfat (s. xiii); dependències monàstiques (s. xii-xiii). Prop seu, l'antiga parròquia de *Santa Maria*, petit edifici d'una nau i absis (s. xi). (Mun. de Rabós d'Empordà).

Sant Sepulcre de Palera. Antic priorat benedictí, gran església (s. xi) de tres naus i tres absis, amb pilars que sostenen les voltes, austera, vestigis del claustre, dependències monacals convertides en hostatgeria i altres espais. (Mun. de Beuda).

Santa Coloma de Farners. Castell de *F.* (s. xi-xii), de murs sòlids i magnífica torre cilíndrica que presideix el recinte, amb la petita església de la *Mare de Déu de F.* al peu del castell, amb la capçalera romànica.

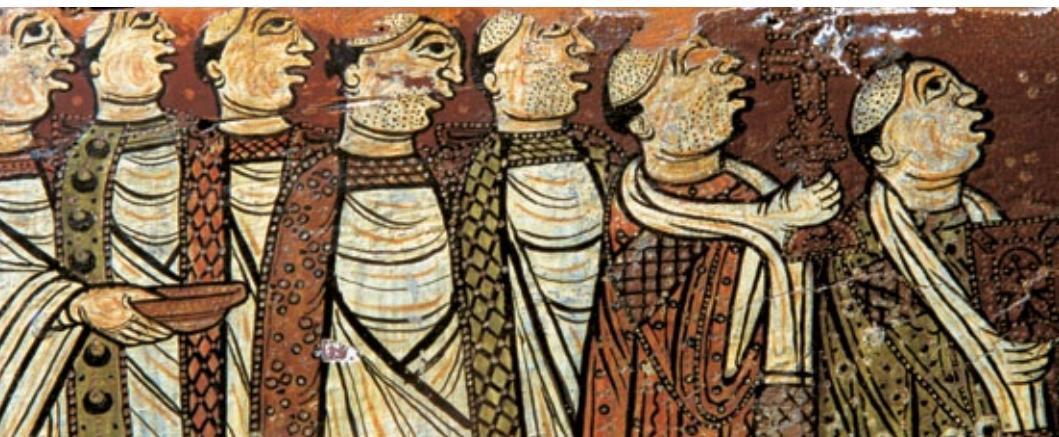
Santa Pau. Població que conserva un interessant nucli antic medieval (plaça porticada del Firal dels Bous i castell), a

la zona volcànica d'Olot, amb les petites esglésies romàniques de *Sant Martí Vell* i santuari dels Arcs als voltants.

Vilabertran. Antiga canònica augustiniana de *Santa Maria*, notable conjunt monumental amb església (s. xi-xii) de planta basilical i tres naus amb tres absis oberts al creuer, pilars i columnes adossades a l'interior, esvelt campanar de planta quadrada de tres pisos del tipus llombard; claustre (s. xii-xiii) amb columnes i pilars i capitells de decoració vegetal austera; dependències monàstiques dels s. xii-xiii (sala capitular, sagristia, celler) al costat d'altres de posteriors, gòtiques. A la capella dels Rocabertí, exposició de la *creu d'orfebreria de V.*, gòtica (de vers l'any 1300).

BARCELONA. MNAC. SANT PERE DE LA SEU D'URGELL

GIRONA. MAG. BIGA DE CRUÏLLES

L'art romànic als museus

BARCELONA

Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC). Palau Nacional de Montjuïc (1929, museu des del 1934). Remodelat a fons a partir del 1986 segons un projecte de Gae Aulenti. Té prestigi internacional la secció d'art romànic, considerada la primera del món, especialment pel conjunt de *pintures murals* (s. xi-xiii) procedents dels Pirineus catalans (Taüll –Sant Clement i Santa Maria–, Boí, Pedret, Sorpe, Santa Maria d'Àneu, Sant Pere del Burgal, Esterri de Cardós, Estaon, Andorra, la Seu d'Urgell, etc.); notable conjunt de frontals d'altar (Tavèrnoles, Avià, Mosoll, Ix, Soriguerola, Baltarga, Betesa, Gia, etc.) i *talles de fusta* (*Majestat Batlló*, frontal de Taüll, davallaments d'Erill la Vall i Taüll, marededus com la de Ger, etc.) o *escultures de pedra* (capitells de Camarasa, Tavèrnoles); esmalts i objectes litúrgics. El Museu té també altres importants seccions.

GIRONA

Tresor de la Catedral de Girona (TCG). En unes dependències de la mateixa catedral es conserven el *Beatus de Girona* (comentaris a l'Apocalipsi amb bellíssimes miniatures, del s. x), el famós brodat conegut amb el nom de *Tapís de la Creació* (s. xi o inicis s. xii), la millor peça de l'art tèxtil romànic català, la talla de la Mare de Déu de la Catedral (s. xii), etc.

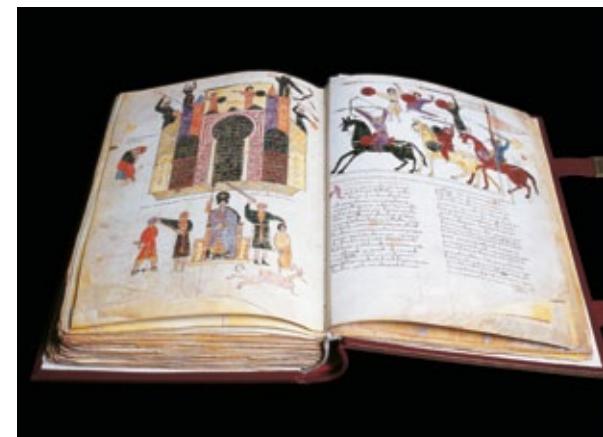
Museu d'Art de Girona (MAG). (Situat al Palau del Bisbe). Té importants conjunts de *pintures murals* (Pedrinyà, Bellcaire d'Empordà, Sant Julià de Boada, etc.), *frontals d'altar*, la famosa *Biga de Cruïlles* amb una interessant processó pintada de monjos i acòlits, un bon conjunt de *talles de fusta* (*Majestat de Sant Joan les Fonts*, *Majestat de Cruïlles*, marededus, etc.) i *escultures de pedra* (relleus i capitells), *orfebreria* (ara portàtil de Sant Pere de Rodes, de plata, crismera del mateix monestir, etc.).

LLEIDA

Museu de Lleida Diocesà i Comarcal (MLL). Edifici modern (2007) situat en un punt de convergència entre el nucli antic i l'eixample de la ciutat, al solar de l'antic convent de les carmelites del qual s'ha conservat la capella, integrada en el discurs museogràfic. Reuneix dues col·leccions centenàries: l'arqueològica de l'Institut d'Estudis Ilerdencs i l'artística de l'antic Museu Diocesà. Conserva obres romàniques destacades, frontals, escultures, pintures, etc., així com l'exceptional joc d'escacs de cristall de roca procedent de la col·legiata de Sant Pere d'Àger.

LA SEU D'URGELL

Museu Diocesà d'Urgell (MDU). Instal·lat a l'església de la Pietat del claustre de la catedral i a la Casa del Deganat. Guarda el famós *Beatus de la Seu d'Urgell* (manuscrit miniat de procedència mossàrab, del s. x, amb comentaris a l'Apocalipsi i belles miniatures), *pintures murals* com les procedents de Sorpe, Baltarga o Estaon, *talles de fusta* com la Mare de Déu de Ginestarre, *relleus* o

LA SEU D'URGELL. MDU. BEATUS

BARCELONA. MNAC. MAJESTAT BATLLÓ (GARROTXA)

capitells de pedra, orfebreria, etc. Té belles mostres d'art religiós de l'època gòtica i posteriors.

SOLSONA

Museu Diocesà i Comarcal de Solsona (MDS). Instal·lat al Palau Episcopal, a prop de la catedral, i reestructurat amb encert, conserva la major part de les *pintures murals* de Sant Quirze de Pedret, tant les del s. x (famós *Orant*) com les del s. xii (Sant Quirze i Santa Julita, escomeses de l'Apocalipsi, figures fantàstiques), i també les de Sant Pau de Casserres (amb els bells àngels músics), algunes *taules pintades d'altar* (com els laterals de Sagàs), així com també importants elements escultòrics de pedra (*capitells*, *columnes esculpides*, relleus, alguns de procedents de la primitiva catedral de Solsona) o *tales de fusta* (marededeus), etc. Interessant secció arqueològica.

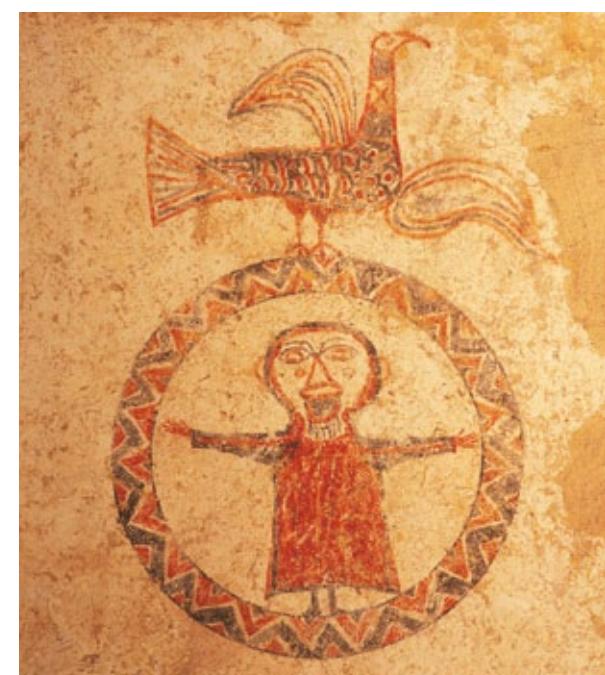
VIC. MEV.

VIC

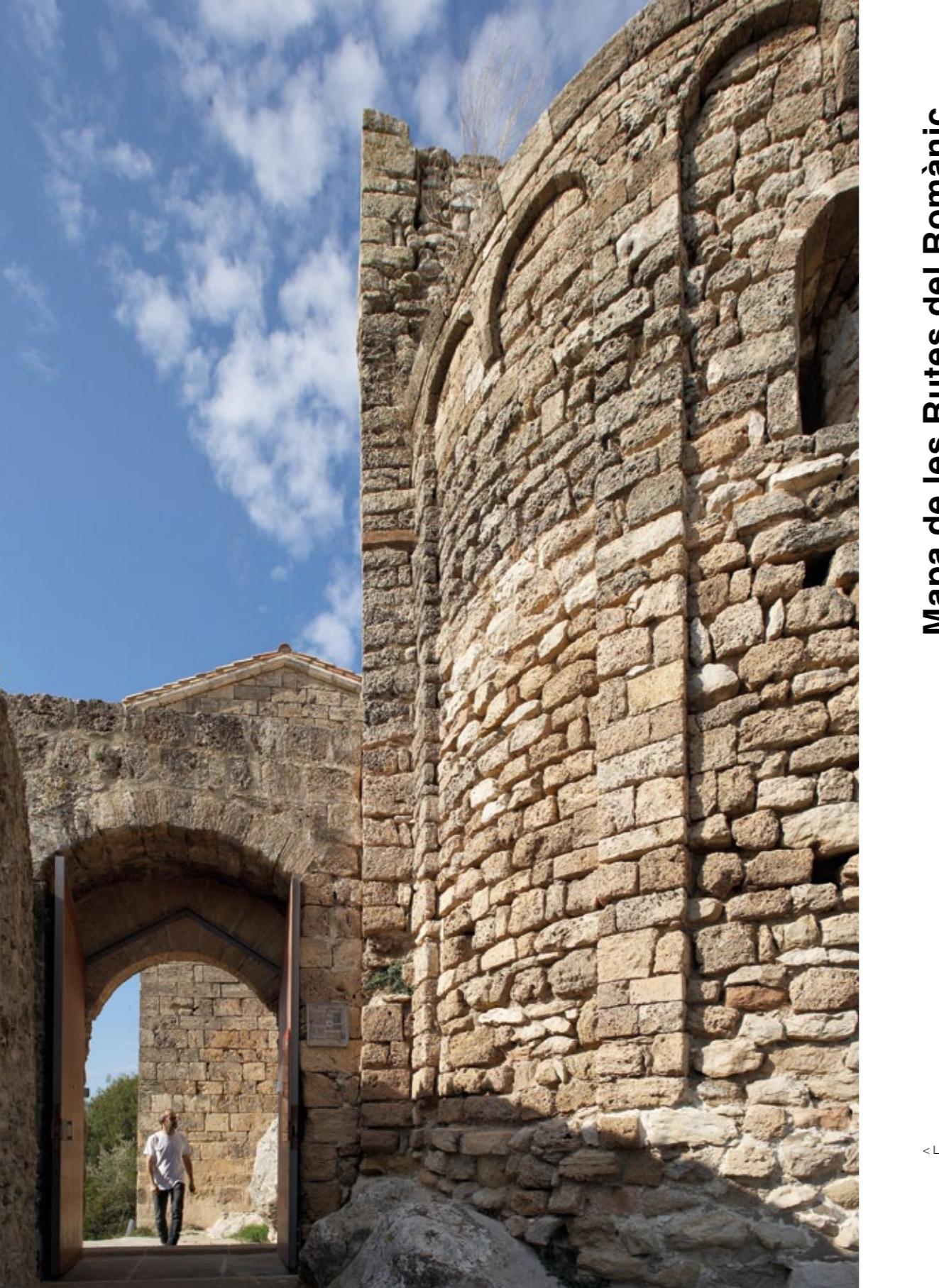
Museu Episcopal de Vic (MEV). Prop la catedral, en un edifici inaugurat el 2002 segons plans de F. Correa i A. Milà, posseeix la segona col·lecció en importància de romànic català i una de les més importants del món. Té un bon conjunt de *pintures murals* dels s. xi i xii (Sant Sadurní d'Osormort, el Brull, Sant Martí Sescorts), una notabilíssima col·lecció de *taules pintades d'altar* (Lluçà, Espinelves, Vidrà, Sant Sadurní de Rotgers, monestir del Coll, Sant Llorenç Dosmunt, Sagàs, Ribes, etc.); en el camp de l'*escultura*, el famós *Davallament d'Erill la Vall* (compartit amb Barcelona), diverses mostres del Crist en Majestat i del Crist Sedent, i de marededeus, tales de fusta, ares d'*altar*, i també relleus i capitells de pedra, així com interessants mostres de teixits (*Frontal de les Bruixes*, andalusí), *orfebreria*, *esmalts*, *ferramenta de portes*, *lipsanoteques*, etc. Col·lecció arqueològica i lapidari a la planta soterrani.

ALTRES MUSEUS

A Barcelona hi ha també peces importants d'art romànic al *Museu Diocesà* (a l'edifici de la Pia Almoina, vora la catedral) i al *Museu Marès* (al verger de l'antic palau reial). Cal també esmentar el *Museu Diocesà de Tarragona* (amb un ric fons en sales al voltant del claustre de la catedral), el *Museu de la Catedral* i l'*Arxiu Capitular de Tortosa*, el *Museu del Castell de Peralada* (amb relleus i capitells de Sant Pere de Rodes), el *Museu de l'Empordà de Figueres*, el *Maricel de Sitges*, entre altres. Contenen importants peces romàniques catalanes alguns museus o biblioteques estrangers, com The Cloisters de Nova York, el Museum of Fine Arts de Boston, el Walters Art Museum (Baltimore), la Bibliothèque Nationale de France (París) o la Biblioteca Apostolica Vaticana (bíblies ripolleses), etc. També hi ha peces romàniques en col·leccions particulars.

SOLSONA. MDS. ORANT DE SANT QUIRZE DE PEDRET

Mapa de les Rutes del Romànic

Ruta 1

De la Seu d'Urgell a la Pobla de Claramunt per la vall del Segre, els altiplans segarrencs i l'Anoia

Ruta 2

De la Val d'Aran a Lleida pel Pallars i la Ribagorça

Ruta 3

Del Penedès a la Catalunya Nova amb la ruta cistercenca i dels ordes militars

Ruta 4

De la Cerdanya a les portes de Barcelona per les valls del Llobregat i del Cardener

Ruta 5

Dels Pirineus a Barcelona pel Ripollès, Osona i el Vallès

Ruta 6

De l'Empordà i la Garrotxa a la Selva per Girona

● Municipis amb monuments romànics

○ Patrimoni de la Humanitat

< GIRONA. TOG. TAPÍS DE LA CREACIÓ

SANT PERE DE RODES

INFORMACIÓ GENERAL

Departament d'Empresa i Coneixement
Direcció General de Turisme
Pg. de Gràcia, 105
08008 Barcelona
Tel. 934 849 500
empresa.gencat.cat

Agència Catalana de Turisme
Pg. de Gràcia, 105
08008 Barcelona
Tel. 934 849 900

Departament de Cultura
Direcció General del Patrimoni Cultural
Portaferrissa, 1 (Palau Moja)
08002 Barcelona
Tel. 933 162 740
cultura.gencat.cat

Agència Catalana del Patrimoni Cultural
Portaferrissa, 1 (Palau Moja)
08002 Barcelona
Tel. 933 162 800

INFORMACIÓ TURÍSTICA

Oficines de turisme de la Generalitat de Catalunya

Barcelona - 08008
Pg. de Gràcia, 107 (Palau Robert)
Tel. 932 388 091
palaurobert.gencat.cat
www.mensaxe.com/OTCBarcelona

Aeroport de Barcelona
Terminals 1 i 2
08820 el Prat de Llobregat
Tel. 934 784 704

Girona - 17004
Rbla. de la Llibertat, 1
Tel. 972 010 001

Aeroport de Girona-Costa Brava
17185 Vilobí d'Onyar
Tel. 972 942 955

Lleida
Pl. Edil Saturní, 1 - 25007
Tel. 973 248 840

Turó de la Seu Vella (Edifici Canona) - 17001
Tel. 973 238 446

Aeroport d'Alguaire - 25125
Ctra. N-230, km 14,5
Tel. 973 032 744

Tarragona - 43001
Fortuny, 4
Tel. 977 233 415

Aeroport de Reus - 43204
Autovia Reus-Tarragona
Tel. 977 772 204

Terres de l'Ebre
Rbla. Felip Pedrell, 3
43500 Tortosa
Tel. 977 449 648

catalunya.com
app **Visit Catalonia**
patrimoni.gencat.cat
app **Visitmuseum**

© Generalitat de Catalunya.

Departament d'Empresa i Coneixement. Direcció General de Turisme

Realització: Servei d'Informació i Difusió Turística

Col·laboració: Departament de Cultura. Agència Catalana del Patrimoni Cultural

Text: Antoni Pladevall i Font i Francesc Gurri i Serra

Revisió i actualització: Carles Puigferrat i Oliva (2018)

Disseny: Edicions de l'Eixample, SL

Fotografies: Antoni Anguera, Bedmar, Cablepress, Imagen M.A.S., Ramon Manent, Francesc Muntada, Jordi Pareto, Juan José Pascual, Rambol, Miguel Raurich, Adrià Ropero, Arthur Friedrerich Selbach, Servicios Editoriales Georama, Joan Tous, Francesc Tur i Toni Vidal. Propietat de l'Agència Catalana de Turisme

Aviotech, Jordi Contijoch, Josep Giribet, © Rafael López-Monné, Bob Masters,

© Pepo Segura i Zelig. Propietat del Departament de Cultura

Impressió: EADOP

DL: B 30609-2018. Printed in UE

Fotografies coberta: la Seu d'Urgell, Frontal dels Apòstols, MNAC; Ripoll, Santa Maria; Vic, Maredeude de Roda de Ter; Escornalbou, Sant Miquel.

Fotografia contracoberta: Taüll, Sant Climent.

Interior coberta: pantocràtor de Taüll, MNAC.

Interior contracoberta: Taüll, videomapatge de Sant Climent.

Generalitat
de Catalunya